

OLIV VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

I.F.SH

BOLALAR MUSIQA ADABIYOTI

O'QUV QO'LLANMA

110000 – Pedagogika

511100 – Musiqa ta'lim

2021

O'quv qo'llanma Guliston davlat universitetining “San’atshunoslik fakulteti” “Musiqiy ta’lim” kafedrasining Ilmiy-uslubiy Kengashida muhokama qilingan hamda (_____sonli bayonnomasiga ko'ra) nashr etishga tavsiya etilgan.

Tuzuvchilar: Б.Хужакулов, Л.Кунурова

TAQRIZCHILAR: _____

Mazkur o'quv qo'llanmada “Musiqiy ta’lim” asosan “Bolalar musiqiy ta’lim” nazariyasiga to’htalib o’tilgan bo’lib, musiqa mashg'ulotlarini, darslarini tashkil etish masalalari, musiqa o'qitishning nazariy asoslari, MTM, Umumiy o’rta maktablar, mahsus musiqa maktablari, sinfdan tashqari to’garaklarda musiqiy tarbiyani tashkil etish shakl va yo'llarini o'z ichiga qamrab olgan. Qo'llanma «Musiqiy ta'lim» yo'nalishida taxsil olayotgan talabalarga bilim berish jarayoida, erkin izlanuvchi tadqiqotchilar faoliyatida, umuman musiqa rahbarlari uchun qo'llanma vazifasini bajarishga mo'ljallangan.

Muallif _____

Anotatsiya : Ushbu o'quv qo'llanmaning maqsadi — Bolalar musiqiy talimida pedagogik yondashishning afzal taraflariga urg'u bo'lib, unda asosan pedagogning bolalar musiqasi va uning o'qitish usul va uslublari, yo'nalish va yondashuvlarning aniq tavsifi berilgan.

Qo'llanmaga muvofiq, undagi har bir mavzular OTM fan dasturlari, ko'p yillik tajribaga ega professor o'qituvchilarning darsliklari, izlanishlari va maruza matnlariga tayangan holda shakllantirilib, shu asosida bo'lajak musiqiy ta'lim o'qituvchlari yani, talabalarning pishiq bilim olish, o'z sohasining professional kadri bo'lib yetishishiga qaratilgandir.

Qo'llanma o'z oldiga qquyidagi vazifalar belgilangan.

-turli ta'lim muassasalarida "San'atshunoslik" yo'nalishlari "Musiqiy ta'lim" yo'nalishi kurslarining o'quv dasturlariga asoslangan holda bilimlarini mustahkamlash.

-zamonaviy ta'lim berish usullariga asoslanib mavzular aniq va lo'nda tahrirlanib, ta'lim muassasasining o'quv-tarbiya jarayonining sifatini ta'minlash.

-ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini ta'minlashdan manfaatdor bo'lgan boshqa fanlar bilan hamkorlikka kirishish.

-o'quv-tarbiya jarayonida va darsdan tashqari faoliyatida ham bo'sh vaqtlarda talaba individual tarzda bema'lol foydalana olish.

- sohadagi ta'lim muammolarini o'quv qo'llanma mavzulari asosida yengillashtirish.

- Bolalar musiqa adabiyotiningning o'ziga xos xususiyatlaridan xabardor bo'lib, yangilik olish va yangiliklar kiritishga undashdan iborat.

Qo'llanmaning asosiy va yagona maqsadi va vazifasi bakalavryat tizimida ta'lim olayotgan talabani metodik tayyorlash sohasida professional kadr qanday bo'lishi kerakligi haqidagi ko'nikmaga ega qilish. Bolalar musiqa adabiyoti nazariyasining asosiy tushunchalari va toifalari bilan ishlash: maqsad, vazifalar,

tamoyillar; bolalarni musiqiy tarbiyalash jarayonining sub'ektlari; bolalar musiqiy ta'limning mazmuni, "musiqa" standarti va zamonaviy dasturlarining kontseptual asoslari, "musiqa" zamonaviy dasturlarining metodik jihozlanishi, musiqa materiallarini tizimlashtirish va tanlash mezonlari; musiqiy ta'limning shakllari va usullarini sinchikovlik bilan o'rganish, bolalar musiqa ta'limida maktab repertuarini tanlash tamoyillari mezonlarini, bolalar va o'smirlar auditorisiga musiqiy taqdim etish, musiqani idrok etishni maqsadli rivojlantirish, musiqiy estetik madaniyatni shakllantirish uchun bolalar musiqa adabiyotini bilish va amaliy faollikda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishga hizmat qiladi.

Ushbu fan ya'ni "Bolalar musiqali adabiyoti" fani bo'lajak mutaxassisni bolalar musiqa adabiyoti asarlarini o'rganish va o'zlashtirish jarayonida amaliy mashg'ulotlarga tayyorlash, ularning tarixiy-nazariy va musiqiy pedagogik tahlillari, bolalar va o'smirlar auditoriyasini taqdim etishga tayyorlaydi. Fanning vazifasi esa bolalar va o'smirlar uchun musiqa san'ati va uning o'ziga xos sohasi sifatida musiqa haqida tushuncha berish; - maxsus va umumiy musiqiy ta'limni amalga oshirishda, yosh avlodning musiqiy, estetik va ma'naviy madaniyatini shakllantirishda bolalar va yoshlar uchun musiqaning o'rni haqida uqqittirish, bolalar va yoshlar musiqasining maxsus bo'limi sifatida maktabning "Musiqa" dasturining musiqiy repertuarlari haqida tushuncha berish kabi amaliyotlardan tshkil topgan. "Bolalar musiqa adabiyoti" fanida talabaning bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablar. Talaba quyidagilarga ega bo'lishi kerak: - musiqiy san'at va madaniyat bilan organik aloqalar va bolalar musiqasi asarlarining o'ziga xos xususiyatlari, tabiati va talablari haqida; - musiqa-estetik tarbiya va ta'limda bolalar va yoshlar uchun musiqaning ahamiyati haqida; - bolalar musiqiy folklori haqida Bolalar musiqali adabiyotini amaliy faoliyatda; - maktab repertuaridan asarlarni tanlash tamoyillari va mezonlari; - bolalar va o'smirlar musiqiy asarlarini taqdim etish metodikasi; - bolalar musiqa adabiyoti, musiqa idrokini maqsadli rivojlantirish, bolalar va yoshlarda musiqiy -estetik madaniyatni shakllantirish uchun maktab repertuarlari, musiqiy -pedagogik tahlil, bolalar

musiqali adabiyoti va maktab repertuarini tanlash va qayta ishlash; - maxsus musiqiy, uslubiy adabiyotlar bilan ishlash; - maktab repertuaridagi bolalar musiqasi asarlarini badiiy va xayoliy tarzda taqdim etish, bolalar va o'smirlar uchun musiqa tinglash va o'qitishni tayyorlash va tashkil etish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Qo'llanmada "Bolalar musiqali adabiyoti" fanini o'zlashtirish talabalarning musiqiy-tarixiy va nazariy fanlar: xorijiy, rus, o'zbek musiqasi tarixi, harmoniya, polifoniya, tahlil va boshqalar kurslarida olgan bilimlariga asoslanadi. Fanning xususiyati uning musiqiy -uslubiy fanlar tsikli - "Musiqani o'qitish metodikasi", "Maktab repertuarlari", pedagogik amaliyot bilan ko'p o'lchovli aloqalaridir. musiqiy va pedagogik tahlilni, ishni taqdim etish (eshitish) usulini ishlab chiqishni, musiqa darslarida va darsdan tashqari musiqa darslarida bolalar maktab repertuarlari bilan ishlashni ta'minlaydi. Qo'llanmada bolalar musiqa adabiyoti va maktab repertuari musiqani tinglash bilimi asarlarini tarixiy nazariy taxlil; musiqiy – pedagogik tahili, musiqa adabiyoti va maktab repertuarini tahlili va tasnifiga ham alohida to'htalib o'tiladi.¹

Qo'llanmada talabalarga tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxati o'quv va ma'lumotnoma nashrlarining nomlari, shuningdek, musiqa ta'limi muammolari bo'yicha ilmiy-uslubiy jurnallarning, shu jumladan elektron nashrlarning ko'rsatgichini o'z ichiga olib, ilmiy yangilik bilan bir qatorda, "Bolalar musiqa adabiyoti" darsligi talabalarni "pedagogik ta'lim" yo'nalishi bo'yicha o'qitish uchun shunga o'xshash o'quv qo'llanmalari bilan uzviylik xususiyatlariga ega bo'lib, bu xususan, falsafa, estetika, musiqashunoslik, umumiy, yosh va musiqa psixologiyasi, bolalar estetik rivojlanishining didaktikasi sohasidagi ilmiy tadqiqotlar - uslubiy va nazariy asoslarning umumiylikida ko'zga tashlanadi.

¹ Bolalar musiqa adabiyoti maruzalar matni. S. Mustafoyev. SAMDU 2014

KIRISH

Musiqiy ta'lim jarayoni ko'rinishidan sodda, o'yinqaroq, jarayon hisoblansada aslida juda chuqur va jiddiy yondashuvni ta'lab qiluvchi jarayondir. Bolalar ayniqsa kichk yoshdagi bolalar o'zlashtirishi juda aniq va tez bo'lib ular olgan bilimlarini uzoq muddatgacha saqlab qoladilar va aynan shuni hisobga olib, ularga to'g'ri ta'lim berish joiz, Musiqa ilmida ovoz va sulh (eshitish) eng muhimidir. Bolalar ovozini shakllantirish uni to'g'ri yo'lga qo'ya bilish kabi tajribalarni o'rgatadi.

Har bir sohada bo'lgani kabi Musiqiy ta'lim yo'nalishida ham chuqur tarix va yangi davr mavjud. Musiqa-bu bolalar musiqa san'atining hissiy-bilim va faol-amaliy rivojlanishining maqsadli jarayonidir. Maktab o'quvchilarining musiqiy adabiyotining maqsadi musiqiy madaniyatni shakllantirishdir. Boshqacha aytganda, musiqiy madaniyatning boyligini insonning ichki dunyosining boyligiga aylantirish. Shuni aytish joizki o'zbek xalqining musiqa merosi boy an'analarga va qadimiy tarixga egadir. Uning davrlar osha rivoji, xalq musiqasi va mumtoz musiqasi negizida rivoj topib kelganligi amaliyotdan ma'lumdir. Musiqa san'ati insoniyatning ma'naviy boyligi, estetik dunyoqarashi va kelajak kamolotini belgilovchi mezonlardan biri sifatida ardoqlanib kelinadi. Unda har bir xalqning milliy an'analari, urf-odatlari, marosim va qadriyatlari munosib o'rin olgan. Musiqa ijrochiligi, xalq musiqa madaniyatining shakllanib, rivoj topuvchi jonli jarayoni ekanligi hammaga ma'lum. Uning namoyandalari bo'lmish sozanda, xonanda va bastakorlar xalq madaniyatining o'ziga xos mutasaddilari sifatida ardoqlanib kelingan. Bu borada o'tmish risolalarida ham tarixiy ma'lumotlar zikr etib kelingan.

Bolalar musiqiy ta'limda pedagog sifatida: musiqaga hissiy va qimmatli munosabatni tarbiyalash , musiqiy va estetik his-tuyg'ularni shakllantirish, musiqa san'ati bilan muloqot qilish, madaniy va etnik qadriyatlarga bo'lgan munosabatlar, bolaning musiqiy qobiliyatini aniqlash va unga o'z imkoniyatlarini namoyon etishda ko'maklashish eng muhim amaliyot hisoblanadi.

Soha pedagogi sifatida o'qitilayotgan kasbning talabalarga aniq va ravon tushuntira bilishi kerak. Ularni musiqaga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish (musiqiy bilimlarni shakllantirish: musiqqa bilimi — ma'naviy, folklor, klassik va zamonaviy musiqqa va musiqqa haqidagi bilimlarning eng yaxshi namunalari — musiqiy ifoda, janr, shakllar, uslublar, musiqiy asarlarning dramaturgiyasi qonunlari, musiqiy yozuvning o'ziga xos xususiyatlari; musiqiy bilimlarni o'z ijodida mustaqil ravishda qo'llash qobiliyatini shakllantirib sayqal bera olishi, musiqaga nisbatan faol va amaliy munosabatni rivojlantirish kabi ko'nikmalarni shakllantirish joizdir.

Musiqiy ta'lim madaniyatni ajralmas tarkibiy qism sifatida tushunishga o'xshash yondashuv — ta'lim, ta'lim va taraqqiyot musiqiy ta'limning xorijiy modellariga xosdir. Musiqqa — bu hayot, yaxshilik va baxt manbalari sifatida — yurak va aql-idrokga ta'sirga ega bo'lgan ajoyib kuchdir. Musiqani ko'p manbaalarda ilohiy tuhfa, Yaratguvchini ulug'lash uchun odamlarga yuborilgan, insonni qayg'u va g'amda tasalli berish uchun xizmat qiladi"

Musiqaga ta'limining ilk boshlanishi qadimgi Yunonistonda shakllangan bo'lib, u erda musiqqa inson tabiatiga kuchli ta'sir etishiga ishonilgan. Qadimgi yunon faylasufi Qadimgi yunon faylasufi Platon musiqiy san'atda tarbiyaviy ahamiyat borligini takidlab shunday degan edi: " Musiqqa - u har doim qalbning tub tubiga kirib boradi va qalbgga chuqur ta'sir qiladi; uning ritmi, ohangi va taralishi insonga foyda keltiradi."

Musiqalar va harakatlarning o'zaro bog'liqligiga asoslangan ritmdagi mashg'ulotlar bolaning holatini, muvofiqlashuvini yaxshilaydi, yurish va yugurishning ravshanligini rivojlantiradi. Musiqqa ilmining tarixiga nazar solar ekanmiz Aristotelning ko'plab musiqqa haqidagi fikr va mulohazalariga tayanamiz albatta. Uning so'zlariga ko'ra, musiqqa aqlni yaxshi ishlar va fazilatlarga yo'naltiradigan yagona vositadir.

Musiqaga nisbatan ta'lim boshlanishi qadimgi Yunonistonda muhim bo'lib, u erda musiqa inson tabiatini yumshatishga ishonilgan. Qadimgi yunon faylasufi Aristoxenning fikriga ko'ra, musiqa shifo orqali tanani tozalash kabi ruhlarni tozalaydi. Qadimgi yunon faylasufi Platon musiqiy san'atda tarbiyaviy tamoyilni ko'rdi, u shunday deb yozgan edi: "u har doim qalbgga chuqur kirib boradi va unga hissiy ta'sir qiladi; uning ritmi va usullari kayfiyatga foyda keltiradi".

Qadimgi yunon faylasufi Aristotelning Musiqa haqidagi fikrlari musiqiy ta'limning nechog'liq muhim ekanligi va musiqiy ta'lim tizimi juda qadimdan shakllanib kelganini tushunish mumkin. Uning so'zlariga ko'ra, musiqa aqlni yaxshi ishlar va ezgu fazilatlarga yo'naltiradigan yagona vositadir.. Bundan tashqari, musiqa inson axloqi va ruhiga ta'sir qiladi: Ko'rib turganingizdek, qadimgi davrda musiqa san'atining insonga yaxshi va shu sababli san'atga bo'lgan ehtiyojni tarbiya mavzusi sifatida ta'siri kuchayib ketdi.

Musiqa san'atida bolalarni tarbiyalash g'oyasi pedagogika ko'nikmalari yordamida amalga oshirilishgacha bo'lgan davrda ustoz shogirt an'analari yordamida ta'lim tizimi rivojlanib kelgan. San'atning ichki pedagogik merosida shaxsni tarbiyalash, dunyoqarashni shakllantirish vositasi sifatida alohida ahamiyatga ega bo'lgan.

Bolalarda yoshlik chog'idan idrok etish, his etish, turmush va san'atdagi go'zallikni tushunish ishtiyoqi tarbiyalanadi va by kabi go'zallikni yaratishga intilish kuchayadi. Bolaning badiiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi ortadi. Unda badiiy-iiodkorlik qobiliyati rivojlanadi. Musiqiy-estetik tarbiya demokratik jamiyat kishisini garmonik tarbiyalash yo'lida olib borilayotgan ulkan ishning tarkibiy qismiga aylanmog'i kerak, Ayniqsa, bolalar bilan musiqiy ish olib borish katta ahamiyat kasb etadi. Musiqiy tarbiya bolalarda erta yoshdan boshlanishi kerak. Fanning boshqa turdosh fanlar bilan o`zaro aloqadorligi va uzviyligi haqida ma`lumot beriladi hamda mazkur bandni aynan fan dasturidan olish tavsiya etiladi. Bolalar musiqa ta'limi o`rganish talabalarning musiqiy tarixiy va nazariy fanlardan: o`zbek, rus va chet el musiqasi tarixi, garmoniya, tahlil kabilardan

egallagan bilimlarga asoslanadi. Bolalar asarlari ustida ishlashda eshitishini rivojlantirishga katta e'tibor berish maqsadga muvofiqdir. Ijodiy jarayon eshitish tasavvuriga asoslanadi, tasavvur u yoki bu harakatni cholg'u asbobida bajarishga turtki bo'ladi.

Fortepiano ijro etishga o'rganuvchilarda eshitishning rivojlani-shini umumiy musiqiy tarbiya muammosi bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Musiqiy ma'lumotga ega va musiqiy ma'lumoti bo'lma-ganlarga alohida yondashish zarur. Musiqa ma'lumoti bo'lmagan o'quvchilar bilan ishlashda ularda ijrochilarga xos malakalardan ko'ra eshitish va umummusiqiy layoqatni rivojlantirishga ko'proq e'tibor berish juda ham muhimdir. Fortepiano ijro etishni o'rganuvchilarda musiqani notaga qarab eshitish ko'nikmasini tarbiyalash kerak. Eshitishni rivojlantirish mumkin va buning uchun maxsus ish olib borish lozim.

Ijrochining eshitishini rivojlantirishga alohida ahamiyat beriladi. Musiqachining kichik asarlar ustida ishlashdagi qulay variantli usuli barmoqlar harakatlarini klavishlarga moslashtirish ko'nikmasi, ikkinchi tomondan esa eshitish va diqqatini safarbar qilish rivojlantiriladi.

Bolalarga musiqa sohasida ta'lim berishning nazariy va metodikasi, maktab repertuarlarini amaliyotda to'g'ri tanlay bilish, pedagogik amaliyot bilan ko'p jihatli aloqalar kursni o'rganishda muhim, zero musiqiy – pedagogik tahlil, asarni tinglash, yetkazib berish, ishlash, musiqa darsi va darsdan tashqari paytda maktab musiqa repertuarini samaralari o'rganish metodikasi ko'zda tutiladi. Badiiy – obrazli namoyish uchun talaba ijro va badiiy malaka va ko'nikmalar kompleksini (musiqa asbobi, vokal, xor, dirijyorlik kabi) ijrochilik fanlarida egallagan bilishi zarur. O'quvchi musiqa mashg'ulotlari orqali san'at olamiga kirib, musiqaaning joziba kuchi, sir-asrorlarini egallaydi. Musiqa vositasida go'zallikni anglash unga o'z munosabatini bildirish o'unikmalarini rivojlantiradi. Bir so'z bilan aytganda musiqa mashg'ulotlarida o'quvchining ma'naviy kamolot tarbiyasi amalga oshiriladi.

Dasturni amalga umumiy pedagogika, umumiy psixologiya, maktab repertuari praktikumi, o`qituvchi nutq madaniyati shuning bilan musiqa ta`limining asosiy kursi musiqa nazariyasi, musiqa tarixi, dirijyorlik, vokal ijrochiligi kabi fanlar bilan bog`liq. Musiqiy - nazariy predmetlar bo`lajak o`qituvchilarga musiqa san`atini bolalarga samarali yetkazish yo`larini ularga hayotning musiqiy obrazlarda aks etishini, musiqa ifoda vositalarini amalda qo`lashga yordam beradi. Musiqa tarixi, asosiy yo`nalishlar uslub va janrlarning rivojlanishi, yirik kompozitorlarning o`ziga xos ijod yo`li haqidagi bilimlar ta`lim oluvchilarning musiqiy didini tarbiyalash, ularning dunyoqarashini shakllantirishga yordam beradi.

Har bir ijrochilik sinfi – yakka kuylash, dirijyorlik, musiqa asbobi, maxsus musiqa repertuari faqatgina ijrochi – musiqachini tayyorlabgina qolmay, balki kelajakda maktab o`quvchilari bilan ishlashda ularning ovozi saqlash va rivojlantirish, xor

bilan ishlash, musiqiy asarni ijroda ko`rsatish va tahlil qilish malakalarini shakllantirish mohir pedagogni tarbiyalashga ko`maklashadi. Bolalarga musiqa asboblari ajratib olishda bir qo`shiqni yoki kuyni ijro etishda musiqiy obrazni ifodalashda qaysi bir asbobning imkoniyatlari kattaligini aniqlash kabi savollar, topshiriqlar alohida ahamiyat kasb etadi. Avvalo kichik yoshli o`quvchilarda musiqa asarlari janrlaridagi xususiyatlarning qarama-qarshiligini aniqlab qiyoslash qiziqish uyg`otadi. Masalan: Balet janrining valsdan qiyoslanishi, ular orasidagi o`zaro umumiylik masalalari, agarda ularga «vals» janri bilan «marsh» janrlarini qiyoslash topshirilsa, ular ushbu janrlarining har birining farqi, o`ziga xos xususiyatlarini fahm etadilar: vals musiqaning to`lqinli, «aylanuvchan» musiqiy harakatlarini, marsh musiqasining esa zalvorli, aniq usulli xususiyatlarini farqini anglaydilar.

Musiqa bola qalbida kuchli emotsional his-tuyg'u uyg`otadi. Musiqa yordamida uning badiiy idroki o'sib, hissiyotini yanada boyitib boradi. Bolalarda musiqiy idrokini rivojlantirmay uilarning musiqaga mehr-muhabbatini yetarli darajada qiziqitirmay turib, har tomonlama jismoniy, ma'naviy boy shaxsni

shakllantirib va boshqa ijobiy sifatlarini tarbiyalab bo'lmaydi. Musiqaga yoshlikdan uyg'ongan qiziqish kishining keyingi musiqiy rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shunga ko'ra musiqani idrok etishning vazifasi va mazmunini aniqlash muhimdir. Bular shaxsning har tomonlama rivoji, jumladan, estetik tarbiyasi vazifalari bilan bog'liq umumiy maqsadlar bilan belgilanadi. Ma'lumki, bunday vazifalar bolalarni musiqa sohasidagi faoliyatlarga jalb etish, badiiy musiqaga nisbatan estetik idrok etishni va emotsional o'zlashtirishni rivojlantirish, muhabbatni tarbiyalash, musiqiy qobiliyatlarini o'stirish, musiqiy didni shakllantirish, qisqasi bolalarning badiiy ijodkorligi hamda iqtidorini rivojlantirish kerak. Musiqaning bola hissiyoti va intilishiga, uning mazmunini tushunish va his etishga katta ta'sirini hisobga olganda haqqoniy va voqelikni to'g'ri aks ettirgan musiqiy asardan o'rinli foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

"Bolalar musiqa ta'limi" sohasida musiqiy savod tushunchasi Maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumta'lim maktablarida katta ahamiyatga ega hisoblanadi. O'quvchilarning estetik va axloqiy his-tuyg'ularini, musiqiy ta'mini, musiqaga bo'lgan muhabbatni, unga faol-ijodiy munosabatni tarbiyalash. Maktab o'quvchilarning musiqiy ta'limini, rivojlanishini va ta'limini amalga oshiradi, ularning birligi va o'zaro aloqasi bolaning shaxsini to'liq shakllantirish uchun juda muhimdir. Musiqa darsida, san'at darsida, hissiy munosabat juda muhimdir. Bolalar tinglash va qo'shiq aytishdan estetik zavq olishlari kerak. Shuning uchun ishlatiladigan repertuar juda muhimdir. Musiqiy asarlar ularning mafkuraviy va badiiy qadriyatlarini, tasvirlarning yorqinligini, bolalar uchun hissiy jozibadorligini hisobga olgan holda tanlanishi lozim. Ular bolalarga haqiqatni bilish vositasi, uning hayotidagi aks etishi va insonning his-tuyg'ulari kabi musiqa haqida fikr beradi.

Bolalar musiqa ta'limida bazi bir pedagog va tarbiyachilar avvalo Maktabgacha ta'lim muassasasida va "Boshlang'ich maktablarda musiqiy savod berishda buyuk klassik bastakorlarning asarlari bilan tanishtirishdan boshlaydilar lekin bu maqullanmaydi. Bolalarga musiqani qaysi sifati, qaysi ketma-ketlikda va

qanday sharoitda ularning san'ati bilan tanishishi muhimdir. Masalan: Chaykovskiy ijodkorligi kichik maktab o'quvchilari uchun katta simfonik asarlardan emas, "kattalar" ning ohanglari va asarlari dramasi bilan emas, balki bastakorlarning aynan bolalarga imkon qadar yaqin bo'lgan musiqiy asarlari, qo'shiqlar, raqslar, marshrutlar bilan boshlash maqsadga muvofiqdir. Fanning musiqa san'atining alohida soha sifatida bolalar va o'smirlar uchun musiqa uning o'ziga xos haqida tasavvur hosil qilish; mahsus va umumiy musiqiy ta'lim jarayonida, o'sib kelayotgan avlodni musiqiy estetik va ma'naviy madaniyatni shakllantirishda bolalar va o'smirlar musiqasining rolini yoritib berish; professional bolalar musiqasini yaratish aholi va xalq pedagogikasining muhim bo'g'ini – bolalar musiqiy folklor haqida ma'lumotlar berish; O'zbekistonda va chet elda bolalar musiqasi rivojiga haqida bilim berish; maktab musiqiy madaniyat kursi repertuari bilan bolalar va o'smirlar musiqasining alohida bo'limi sifatida tanishtirish; bolalar musiqa markazi va maktab repertuarini tarixiy – nazariy va musiqiy pedagogik tahlil qilish, ularni bolalar va o'smirlar auditorisiga taqdim etish, obrazli namoyish etishga oid ko'nikma va malakalarni shakllantirish; bolalar musiqa asarlari, bolalar musiqa adabiyotini (nota, ommabop, metodik va o'quv adabiyotlar) tanlash va qo'llash ko'nikmalarini hosil qilish; o'quvchilarga musiqani emotsional ongli tushinishini shakllantirishga oid ko'nikmalar ustida ishlash: musiqiy ta'lim yo'nalishi talabalarini musiqa madaniyati o'qituvchisi amaliy faoliyatiga tayyorlaydi.

Bolalar musiqa adabiyoti fanining ahamiyati shundaki talablar bilim, malaka va ko'nikmalariga talabalar: bolalar musiqasining musiqa san'ati va madaniyati bilan uzviy aloqasi; bolalar musiqa adabiyotining o'ziga xos qirralari, xarakteri, unga qo'yiladigan talablar; musiqiy estetik - tarbiya va ta'limga bolalar va o'smirlar uchun musiqaning ahamiyati; bolalar musiqiy folklori; O'zbekistonda va chet elda bolalar musiqa adabiyotining rivojlanish bosqichlari; bolalar va o'smirlarga mo'ljallangan mahalliy va chet el musiqa adabiyoti; maktab repertuari haqida tasavvurga ega bo'lishni bilishi kerak;

- bolalar musiqa adabiyoti; maktab repertuarini tanlash tamoyillari mezonlari; bolalar va o`smirlar auditorisiga musiqiy taqdim etish; musiqani idrok etishni maqsadli rivojlantirish, musiqiy estetik madaniyatni shakllantirish uchun bolalar musiqa adabiyotini bilish va amaliy faollikda qo`llay olish; ko`nikmalarga ega bo`lishi kerak;

- bolalar musiqa adabiyoti va maktab repertuari musiqani tinglash bilimi asarlarini tarixiy nazariy taxlil; musiqiy – pedagogik tahlil, musiqa adabiyoti va maktab repertuarini tahlili, tanlash va ishlash;

maxsus musiqiy, metodik adabiyotlar bilan ishlash; bolalar musiqasining badiiy obrazli yetkazib berish, bolalar va o`smirlar auditoriyasini musiqani tinglash va idrok etishga tayyorlash va tahlil etish ko`nikmalariga malakalarga ega bo`lishi talab etiladi. Bolalar musiqa adabiyotini o`rganish talabalarning musiqiy tarixiy va nazariy fanlardan: o`zbek, rus va chet el musiqasi tarixi, garmoniya, tahlil kabilardan egallagan bilimlarga asoslanadi.

Musiqa o`qitish nazariy va metodikasi, maktab repertuari praktikumi, pedagogik amaliyot bilan ko`p jihatli aloqalar kursni o`rganishda muhim, zero musiqiy – pedagogik tahlil, asarni tinglash, yetkazib berish, ishlash, musiqa darsi va darsdan tashqari paytda maktab musiqa repertuarini samaralari o`rganish metodikasi ko`zda tutiladi.

Musiqiy - nazariy predmetlar bo`lajak o`qituvchilarga musiqa san`atini bolalarga samarali yetkazish yo`llarini ularga hayotning musiqiy obrazlarda aks etishini, musiqa ifoda vositalarini amalda qo`llashga yordam beradi.

Musiqa tarixi, asosiy yo`nalishlar uslub va janrlarning rivojlanishi, yirik kompozitorlarning o`ziga xos ijod yo`li haqidagi bilimlar ta`lim oluvchilarning musiqiy didini tarbiyalash, ularning dunyoqarashini shakllantirishga yordam beradi. har bir ijrochilik sinfi – yakka kuylash, dirijyorlik, musiqa asbobi, maxsus musiqa repertuari faqatgina ijrochi – musiqachini tayyorlabgina qolmay, balki kelajakda maktab o`qituvchilari bilan ishlashda ularning ovozi saqlash va

rivojlantirish, xor bilan ishlash, musiqiy asarni ijroda ko`rsatish va tahlil qilish malakalarini shakllantirish mohir pedagogni tarbiyalashga ko`maklashadi.

Psixologiya, pedagogika fanlari hozirgi paytda jamiyat oldida turgan vazifalar, umumta`lim maktablari va o`qituvchilar oldiga qo`yiladigan talablar, o`quv-tarbiyaviy jarayon qonuniyatlari va shakllari, o`quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, umumiy musiqiy ta`limda musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari, uning tuzilishini aniq ashga yordam beradi.

Bolalar musiqa ta`limi jarayonida har bir bola tarbiyasiga uning qobiliyatidan kelib chiqqan holda turlicha yondashuv kerak. Masalan: yuqori iqtidorga ega yahshi o`zlashtira oladigan bola hamma narsani tezroq o`rgangisi keladi va o`zidan past o`zlashtiradigan sheriklari oldida u o`sa olmasligi mumkin. Musiqiy uquvi bo`sh va musiqiy tushunchasi yuqori bo`lgan bolalar bilan ishlashda metodik jihatdan, musiqa madaniyati darsi jarayonida, deffiratsional guruh-larga bo`lib va yakka tartibda darsdan keyin ham ishlash lozim.

Shunday qilib, umumiy musiqa ta'limi jarayonida bolalarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega, ammo pedagog tajribadan kelib chiqqan holda talabalarning shaxsiy fazilatlariga ta'sir qilish orqali musiqiy ta'limni shaxsning estetik rivojlanishi vositasi sifatida qadrlashi mumkin emas. Musiqa har doim insonga yaxshi kayfiyat bag'ishlovchi, go'zallik va hayolotga chorlovchi, insoniyatni o`ziga jalb qiluvchi mo`jizaviy va nozik vositasi bo'lib, estetik fikrning tarixiy manbaasi ekanligini tasdiqlaydi.

ASOSIY QISM.

Yurtimizda bolalar musiqiy ta'limiga doir ilk tushunchalar. Bolalar musiqa adabiyoti fanining shakllanishi. XX asr 30 – 40 yillar.

Musiqiy idrokning rivojlanishi ongli emotsional taassurotlarni talab etadi. Musiqa asarlarini ta'sirini anglash, uning mazmunini ochishga yordam beradi.

Bolalar musiqasi — bolalarning tinglashi va ijro etishi uchun mo'ljallangan musiqa asarlari. Bolalar musiqasi namunalari sodda shakli, yorqin ifodasi, jonli badiiy mazmuni bilan ajralib turadi. Bolalar hayoti, xalq ertaklari, tabiat manzaralari, hayvonot dunyosi Bolalar musiqasi da uz ifodasini topadi. Bolalar ijrosiga mo'ljallangan asarlarda ularning ijro imkoniyatlari, bolalar ovozing kulami, xorda kuylashga tayyorligi, ijro usuli murakkabligi nazarda tutiladi. Bolalar tinglashi uchun maxsus yaratilgan musiqa asarlari orasida talaygina sahna asarlari (opera, balet, musiqali spektakl), kinofilm va multfilm, teleko'rsatuv va radioeshittirishlarga yozilgan musiqalar ham mavjud. Bolalar va ayni ular uchun kattalar tomonidan ijro etiladigan xalq musiqasi ijodiyoti namunalari (qo'shiq, musiqiy tomosha va o'yinlar) Bolalar folkloriga kiradi.

20 – 30 yillarda musiqa va teatr san'atlarining zamonaviy ruhda rivojlanishiga ma'lum imkoniyatlar yaratib berishga turli moliyaviy va ma'naviy choralar, yordamlar hokimiyat tomonidan berib turildi. O'zbekistonning poytaxti va barcha viloyatlardagi zavod – fabrika, yirik korxonalar, o'rta – ta'lim maktablarida, o'rta va oliy hunar dargohlarida ashula va raqs ansambllar hamda teatr to'garaklari birin – ketin paydo bo'la boshladi. Ularning soni juda ham ko'p edi. Bu havaskorlik to'garaklarning ayrimlari kelgusida professional teatr, konsert tashkilotlarini bunyodga kelishida tamal toshini qo'yidilar va iste'dodli san'at arboblari yetishib chiqishga ham zamin yaratdilar. Respublikada badiiy havaskorlar jamoalarining bunyodga kelishlarida va rivojlanish jarayonida kasaba uyushmalar tashkilotlarni roli ham samarali bo'ldi. Ularning zimmasiga maorif xodimlari bilan birgalikda, klub, madaniyat va istirohat bog'larida, qizil choyxonalarda, maktab, hunar texnikum va institutlarda, qishloq joylarda havaskor xalq ashula va raqs ansambllar teatr jamoalarini tashkil qilish, ularning san'atlarini namoyish qilish, ommaviy tantana – kechalar, ko'rik – tanlovlar, karnaval – tomoshalar, maxsus tadbir kechalar o'tkazish an'anaga aylandi. Anashunday

rivojlanishlar ortidan “Bolalar musiqa san’ati “ ham shakllanishiga zamin yaratildi desak mubolag’a bo’lmaydi.

XX – asrning 30- yillari yurtimizda bolalar musiqsiga doir ilk fikrlar yuzaga keldi desak mubolag’a bo’lmaaydi. Saababi shu yillarda Ilyos Akbarov, H. Muhamedova, K. Abdullayevlar birinchi bolalar qo’shiqlari, V. Uspenskiy, B. Nadejdinlar bolalar uchun ilk fortepiano asarlari yaratganlar. Lekin 1950—90-yillardagina Bolalar musiqasi tizim tarzida rivoj topdi. M. Burhonov, A. Muhamedov, F. Qodirov, N. Norxo‘jayev, Ye. Shvars, A. Mansurov va boshqa ommabop qo’shiqlar, S. Varelas, B. Giyenko, D. Zokirov, G. Mushel, F. Nazarovlar turli janrlarda cholg‘u asarlar. X Azimov, S. Abramova, P. Xoliqov, G‘.Qodirov kabi kompozitorlar bolalar musiqa ta’limiga oid asarlar yozgan. Bolalar uchun opera ("Yoriltosh", S. Boboyev; "Alovuddinining sehrli chirog‘i", S. Varelas; "Malikai ayyor", S. Jalil; "Ali Bobo va qirq qaroqchi", V. Milov; "Xayvonlar sultoni", A. Mansurov va boshqalar) va baletlar ("Oltin kalitcha", B. Zeydman; "Go‘zal Vasilisa", A. Berlin), musiqali komediya ("Dono qiz va ahmoq podsho", D.Zokirov va boshqalar) yaratilgan. Kompozitorlardan T. Toshmatov, N. Norxo‘jayev, M. Bafoyev, A. Ergashev, A. Nabiyev, A. Mansurov va boshqa yosh tomoshabinlar va qo‘g‘irchoq teatrlarida sahnalashtirilgan spektakllarga musiqalar yaratishgan.²

Nafaqat o‘zbek musiqasida balki xorij musiqa san’atida ham juda ko‘plab bolalar musiqa namunalari yuzaga keldi va bugungi kunga qadar yetib keldi. 19-20-asr kompozitorlarining bolalar va o‘smirlar uchun yozgan musiqiy asarlari ko‘proq lirik xarakterdadir. Bu asarlarning xarakterli jihatlari; haqiqatlik, obrazlilik, dasturlilik, tasvir elementlari, yozilish shaklining oddiy va aniqligi, musiqiyligi, folklorga tayanilishi, kuychanligi, raqs va marsh harakatlariga qulayligida ko‘rinadi. Xalq ertaklari, afsona va rivoyatlari, fantastik obrazlar, tabiat, hayotiy xodisalar, bolalik dunyosi – oila, uy, o‘yin va boshqa mashg‘ulotlar kompozitorlar asarlarida aks ettiriladi.

² O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

Yevropada bolalar musiqa san'ati ancha ilgariroq rivoj topganligi manbaalardan ma'lumki I. S. Baxning "Anna Magdalena Baxning nota daftari", P. Chaykovskiyning "Bolalar albomi", R. Shumanning "Yoshlar albomi", K. SenSansning "Xayvonlar karnavali" orkestr fantaziyasi, S. Prokofyevning "Petya va bo'ri" simfonik ertagi, K. Orfning "Bolalar uchun musiqa" 5 jildli to'plami (G. Ketman bilan hamkorlikda) Bolalar musiqasi ning yorqin namunalaridir. 17-18-asr Evropa kompozitorlari ichida bolalar va o'smirlar uchun Baxdan so'ng eng ko'p ijod qilgan fransuz kompozitori F.Kuperen (1668-1733) hisoblanadi. Uning yozgan asarlari asosan klavisin cholg'usi uchun bo'lib, ko'proq hazil va yumor ruhi bilan sug'orilgandir. Bundan tashqari fransuz kompozitorlari J.F.Ramo (1683-1764), T.Persel (1658-1695), J.B.Lyulli (1633-1687) lar ham o'z ijodlari va yaratgan pedagogik repertuarlar bilan o'z davrida mashhur bo'ldilar. Ularning ichida J.B.Lyulli ilk fransuz opera san'atining asoschisi hisoblanadi hamda Evropa mashhur re-minor gavotining muallifidir. Gavot-fransuz raqs musiqasi bo'lib, xalq musiqa ijodi asosida yozilganligi uchun u xalqchil bo'lib, sevib tinglanar va raqsga tushilar edi. Ikki buyuk fransuz kompozitorlari Debyussi va Ravelya 19-asr oxiri va XX-asr fransuz bolalar musiqa ijodiyotida yorqin iz qoldirdilar. Ayniqsa, ularning asarlari tinglovchida kuchli taassurotlar uyg'otishi, chuqur va mazmunli drammatizmi bilan diqqatga sazovordir. Klod Debyussi (1862-1918-y) ijodiy uslubi dunyo musiqa ixlosmandlarida katta qiziqish uyg'otdi. Ayniqsa uning (1906-1908-yillarda yozgan) "Bolalar burchagi" nomli fortepiano syuitasi o'z qiziga bag'ishlangan bo'lib, bu asarda kompozitor dunyoni bolalar ko'zi bilan ko'rishga intilgan. U dunyoni musiqiy dramatik obrazlar, ya'ni ba'zan qattiqqo'l pedagog, ba'zan qo'g'irchoqlar, ba'zan kichik molboqar va ba'zan o'yinchoq fillar obrazlarida ko'rishni va ularni musiqiy tovushlar yordamida ifodalash yo'lidan borgan. Bolalar musiqa repertuari yaratishda biz yuqorida sanab o'tgan kompozitorlardan keyingi avlod ichida eng salmoqli ijod qilgan, Vena klassigi unvoni sohiblari bo'lmish, kompozitorlar I.Gaydn, V.A.Mostart va Lyudvig Van Betxovenlar bo'ldi.

M.Ravel (1875-1937) fransuz kompozitorlari ichida etakchilaridan biri bo'lib, fransuz impressionizmi asoschilaridan, Debyussidan so'ng uni davom ettirganlardan biridir. Uning "Mening g'oz onam" nomli fortepiano syuitasi besh qismli bo'lib 1-qism "Pavana Spyashey krasavisti", 2-qism "Malchik i palchik", 3-

qism “Durnushka, starista pagod”, 4-qism “Razgovor krasavisti i CHudovisha”, 5-qism “Volshebniy sad” deb nomlanadi. Bu asarda Ravel asosan ertak personallari obrazlariga murojaat qilgan bo’lib, har bir qism tugallangan voqea xodisa yoki mavzu to’g’risida taassavur uyg’otadi. 1925-yil Ravel o’zining “Mo’jiza va bola” nomli opera baletini yozdi.³

Maktab repertuariga Debyussining “Naktyurn” nomli simfonik asarlar majmuasidan “Bayramona” pesasi Ravelning “Ispan rapsodiyalari”, XX-asr mashhur simfoniyasi “Balero” dan, “Xabanerlar” deb nomlangan asari kiritilgan.

Badiiyliigi va texnik birligi printsip- asarning badiiy, ifodali ijrosi muayyan malaka hamda ko’nikmalarni talab etadi. Masalan: kichik yoshdagi bolalarga kattalarga nisbat qilib olinganda qo’shiq o’rgatish jarayoni o’qituvchi o’quvchilarga vokal-xor malakalarini shakllantiradi, kuyni ijro etish uchun bolalar musiqa cholg’u asboblari ritmik jo’r bo’lish uchun o’quvchilar bu cholg’ularda chalishning oddiy usullarini egallagan bo’lishlari kerak.

Lad, ritmik harakatlar hissiyot va shaklni his etish birligi printsipi turli musiqiy faoliyatlarning asosida bo’lishi kerak. O’quvchilarda musiqiy qobiliyatlarning shakllanishi barobarida musiqaning rivojlanish printsiplari, musiqiy nutq, musiqiy shakllarning ifodaviy imkoniyatlari haqida tasavvurlar shakllanadi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa ta’limini musiqiy faoliyat turlari bilan birga olib borish ayniqsa maqsadga muvofiq kelgan bo’lardir. Musiqiy faoliyatning etakchi turlaridan biri tinglash idrokidir. Musiqani tinglash orqali bola o’z tasavvurlari olamida tinglayotgan asarining qiyofasini chizadi, ammo bola o’zi nimani istayotgan bo’lsa, tinglayotgan musiqasida shuni rasmini chizadi.

Musiqiy faoliyatning keyingi turlari - bu bolalar ijodi va bolalarning musiqiy ijodidir. Bunda bolalar ijodi ularning rasqga tushganlarida, qo’shiq kuylaganlarida musiqiy cholg’ularni chalganlarida namoyon bo’lsa, bolalarning musiqiy ijodi ulardan ijodkorlikni, improvizatsion ijodiy namunalarni va yaratuvchanlikni talab etadi.

³ SH. N. Mustafoyev. Bolalar musiqa adabiyoti. Maruza matni Samarqand 2014

Mashg'ulotlarda qo'llaniladigan musiqa ta'limi printsiplari bolalarda musiqiy ijodkorlik, tinglangan va idrok etilgan musiqa asari haqida munosabat bildirish, baho berish, musiqiy-ijodiy faoliyatlar mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda bayon eta olish, ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga xizmat qilmog'i lozimdir.

Shunday qilib, musiqa darslari pedagogika fanining didaktik nazariyasi va printsiplari (ta'lim amaliyotining umumlashgan nazariyasi) asosida tuziladi. Bu printsiplar o'qituvchi hamda o'quvchi tomonidan amalga oshiriladigan ta'limning barcha komponentlari- dars mazmuni, metodlari va darsning tuzilishidagi asosiy talablar va uning yo'nalishlarini belgilab beradi.

Musiqa fani o'qitilishining printsiplari bolalarda ijodiylik, musiqa haqida mustaqil fikr-munosabat bildirish, musiqa asarlarini ongli-emotsional idrok etish, ularning musiqiy qobiliyat hamda iqtidorlarini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qilmog'i lozimdir.

1981- yil martda xalq maorifi soveti va 1919-yilda esa Turkiston xalq maorif komissiyasi tashkil topdi. Maorifda boshqa fanlar qatori san'at bo'limi ham bo'lib, u uch kichik bo'limlarni tashkil etardi. Ular quyidagilar edi.

- musika bo'limi.
- teatr bo'limi
- tasviriy san'at bo'limi

Musiqa bo'limi zimmasiga quyidagi vazifalarni ado etish yuklatilgan edi;

1. Xar xil tipdagi maxsus va umumta'lim musiqa maktablari tarmoqlarini tashkil etish.
2. Birinchi navbatda uzoq masofadagi tub qatlam millat bolalari o'qiydigan yagona mehnat maktablarida musiqa ta'limini yo'lga qo'yish.

3. Bor imkoniyatdan foydalanib, har xil saviyadagi konsert va havaskorlik to'garaklarini tuzish va boshqalar...⁴

Bu rejalarni amalga oshirish uchun o'zbek musiqachi ziyolilari bel bog'lab ishga kirishdilar. O'lkada bu xayrli tadbirlarni amalga oshirish uchun zamin bor edi. Chunki XX asrning boshlaridayok ilgor o'zbek ziyolilari yangi uslubdagi maktablar ochib, musiqani dunyoviy fanlardan biri sifatida maktab yurigiga kiritgan edilar. Xamza Xakimzoda Niyoziyning Qo'qondagi, Abdulla Avloniyning Toshkentdagi, Abdukodir Shakuriyning Samarkanddagi maktablari shular jumlasidandir.

1922 yilda I va II boskich yagona mehnat maktablari uchun Turkiston xalq komissariati-maorifining „Maktabda musiqa“ yuriqnomasi Moskvalik mutaxassis N.Bryusovaning Kirish so'zi bilan chiqdi. Bu musiqa ta'limining aniq yuriqnomasi edi, 'Maktabda musiq' dayeturi quyidagi tartibda tuzilgan edi:

Mashg'ulot dasturi. Musiqa va ashula, ya'ni musiqa tinglash, musiqa ijodi, musiqa savodi yagona mehnat maktablari hayotining ajralmas qismidir.

Yagona mehnat maktablarida musiqa ta'limining maqsadi o'quvchilar ruhiy dunyosini boyitishdir. Maktab o'quvchilarida musiqani ongli ravishda tinglash, tushunish va badiiy musiqa tugaraklarida ijrochilik mahoratlarini o'rgatishi kerak. Maktab barcha bosqichlarda chinakam badiiy xalq ijodiy san'ati bo'lib kelgan, betakror xalq ohanglarini o'quvchilarga singdirib borishi kerak. Maktab birinchi o'quv yilida musiqiy ta'limining vazifasi-musiqa his-tuyg'usii uygotish va musiqani sevishni o'rgatishdir. O'uvchilar bunda oddiy xalq qo'shiqlarini, aytishuvlarni jo'rsiz ijro qiladilar, biroz malaka xosil ko'lamlaridan keyin esa sodda musiqa jo'rligida ijro etishadi. Keyingi o'quv yilida esa nota bilan kuylash. Tanish ashulalarni ijroga ko'chirishib kuylash malakalarini o'rganib boradilar. Ular yuqori bosqichlarda yana musiqa madaniyati va musiqa ijodi bilan chukur tanishib olib, musiqa savodini mukammal bila boshlaydilar, musiqa adabiyotini

⁴ SHafoat Termiziy. Boshlang'ich musiqa talimi. Termiz 2001

o'rganib musiqa adabiyotini o'zlariga singdirib olishlari kerak bo'lgan. Bundan kurinib turibdiki, dastur musiqa ta'limining to'g'ri shakllantirib bosqichlari ham aniq rejaga asosan tuzilgan va olib borilgan. Mana shunday dasturlar yordamida buyuk o'zbek musiqachilari yetishib chiqqanlar. Aynan shu yillardan boshlab Bolalar musiqa ijodi, bolalar musiqa adabiyoti shakllanish davrlari rivojlanib kelgan. Shunday buyuk musiqashunoslar yaratgan bolalar musiqasi yordamida hali hanuz biz maktab, Maktabgacha ta'lim muassasalari va turli bolalar musiqa to'garaklarida mashg'ulotlarni olib boramiz. Respublikamizda XX asr mobaynida maxsus musiqa o'quv yurtlari tashkil etilishi munosabati bilan ta'lim tizimida an'anaviy bastakorlik emas, balki Yevropacha kompozitorlik mutaxassisligiga ustuvor ahamiyat berildi. G'arbda shakllangan musiqiy yaratuvchilik yo'nalishida esa aksincha, kompozitorlik ma'lum bir "Musiqqa yozuvchisi" mutaxassisligini anglatgan. Musiqa merosimizning yangilanishidagi tashabbuskor targ'ibotchilari bastakorlardir. Bastakorlarimiz hozirda mavjud maqom turkumlari zaminida noyob asarlar yaratmoqdalar. Shu bilan bir qatorda, ulaming ijodida yangi uslubiy yo'nalish va ijodiy maktablar shakllandi. Shu asnoda bastakorlaming ijodiy mahsuli bo'lmish turli kuy, qo'shiq va ashulalar musiqiy xazinamizni yanada boyitib bormoqda. Bastakorlik ijodiyotida sozandalik va xonandalik faoliyati qadimdan alohida ahamiyat kasb etib kelgan. Hozirgi kunda ham bastakorlarimiz ijrochilik hamda ijodkorlikning o'zaro uzviy bog'liqligini o'z faoliyatida ko'rsatib kelmoqdalar.

XX asrning 20 - 40-yillarida zamonaviy musiqiy san'atning rivojlanish jarayonida bastakorlik ijodiyoti muhim o'rin egalladi. Ya'ni ana shu davrdan boshlab poytaxt va viloyatlarda istiqomat qilgan har xil yoshdagi xalq bilan hamnafas bo'lgan bastakorlar mehnatkash ommaning fikr o'ylarini, orzu-umidlarini va respublika hayotida ro'y berayotgan muhim voqealarni, madaniy - ma'naviy o'zgarishlarni o'z ijodlarida aks ettirdilar.

Uspenskiy ovoz va fortepiano uchun qayta ishlagan «Oydek to'libdir», ovoz va cholg'u ansambl uchun "Chammanda gul" va boshqa uzbek qo'shiqlarini 20-yillarning oxiri va 30-yillarning boshlarida yaratilgan. Bular avvalgi ishlariga

nisbatan garmonik ryusitalarining xilma-xilligi bilan karakterlanadi kompozitor katta- katta garmoniyalardan keng foydalanadi, avval charhlangan tertsiya tonlariga pul beradi, sof koloristik usullarga murojaat qilinadigan akkordlarni kattasekunda ohangdoshligi bilan bezaydi.

Uspenskiy bilan bir qatorda o'zbek xalq kuylarini garmonlashda barcha musiqachi. Ijrochilikda o'z kuchlarini sinab ko'rdilar. 20-yillarnng ohiriga kelib O'zbeknstonada N. N. Mironov rahbbarligidagi Samarqand o'zbek Musika va Xoreografiya instituti folklorshunoslik ishlarini tashkiliy markaziga aylandi. U Xalq og'zaki ijodi asarlarini yozib oldi, jamg'arma esa uning bir qancha kitoblarini nashrga tayyorlarladi. Bular orasida Maronovning "O'zbek musiqasi" (1929), «Farg'ona, Buhoro, Hiva" (1931) kitoblari ham bor edi. Xar bir nashr etilgan kitab Maronovning kirish maqolasibilan ochilgan bo'lib, uning shogirdlari notaga olgan xalq kuylari to'plamidan ibarat edi. Institut milliy san'atni o'rganish bilan birga bolalar musiqa ta'limini o'qitish metodikasi bilan ham shug'ullangan . Eski o'zbek musiqachilari bu erda milliy o'zbek musiqa asboblarini chalishni o'rganar edilar. Buxorodan (Ota Jalol Nasirov, Domla Xalim Ibodov), Xorazmdan (M. Xarratov) va Farg'onadan (A . Ismoilov, A . Umurzoqov) Taniqli hofiz va sozandalarlar Samarqand institutida jamlanganligi tufayli o'quvchilarr respublikaning turli manzillar musiqasining mahalliy hususiyatlari bilan tanishish imkoniyatiga ega edi. Shu bilan birga o'quvchilar uchun elementar muziqa nazariyasi va solfedjio ham o'tilar edi, ularning o'zlari ham asarlar yaratishni, ayrimlari esa orkestrga dirijyorlik qilishni o'rganar edi. Bu erda keyinchalik mashxur bo'lib ketgan T. Sodiqov, M. Ashrafiy, M. Burhon, D. Zokirov, M. Levisov, Sh. Ramazanov, O. Xalimovlar o'zlarinnng musiqiy bilimlarini chuqurlashtirdilar. ⁵ aynan anashu tarihiy jarayon bugungi kun bolalar musiqa fani va uning rivoji va shakllanishiga tub zamin yaratgan hodisa hisoblanadi. 30-40 yillarda ilk bor bolalar musiqasi to'plab va yaratish uchun YE.Ramonovski, I.Akbarov, Y. Rajabiy kabi kompozitor va bastakorlar o'zbek xalq qo'shiqlari,

⁵ O'zbek musiqasi tarixi. T.E. Salamonova

folklor asarlarini to'plab bolalar uchun 1936 yili "30 ashula" nomli to'plam nashr etdilar. 1942-yili Nadejdina "Yosh bolalar", Shu yili I. Akbarov tomonidan "Bolalar ashulasi" kabi to'plamlar nashr qilindi. Mana shu davrda bolalar qo'shiqlarida yangi mavzularga e'tibor qaratildi. Jumladan: maktabga, Vatanga, do'stlikga, mehnatga oid qo'shiqlar yuqoridagi fikrimizga misol bo'la oladi. Ushbu yaratilgan asarlar bir ovozda bolalar va bolalar xorlari uchun yaratildi. Ushbu qo'shiqlar bolalar ijrosida tanlovlarda, bayrmlarda kuylandi. Shu davrda bolalar va o'smirlar uchun birinchi pesalar yaratildi. Bolalar mavzusida ijod etgan ijodkor kompozitorlardan biri B. Nadejdin edi. Uning yozgan asarlarida o'zbek xalq qo'shiqlarining ohanglari, ritmi, va jarangdorligi yaqool namayon bo'lardi. Misol uchun: bolalar maktab repertuarlarida "G'amgin qo'shiq", "Quvnoq marsh", "Do'mbira", "Musiqqa darsi", "Buvijonnig hikoyasi" va boshqalar o'rin egallagan. Shuningdek bolalarda insonlarga, tabiatga, atrofdagi dunyo olamiga, o'zbek xalq musiqqa ijodiga muhabbat uyg'otdi. XX asrning 30-40 yillari ijodiga bo'lgan tayyorgarlik o'smirlar, bolalar qo'shiqlarini yaratilishiga va ravnaq topishiga zamin yaratib bergan. O'sha yillarda Konservatoriya va O'zbekiston davlat filarmoniyasi ochildi shuninkdek, O'zbekiston Respublikasini madaniy hayotida muhim voqealar bo'ldi. Bolalar musiqalari yaratildi. O'zbekiston kompozitorlarini aynan shu Mana shu davrda O'zbekiston kompozitorlari G'.Qodirov, M.Nasimov, D.Zokirov a, B.Giyenko, S.Yudakov, Sh. Ramazonov, F. Nazarov, K.Mushel, A.Muhamed ov, S.Varelaslarning ijodi gurkiragan edi.

20-yillarning ikkinchi yarmida «Ko'k ko'ylak» umumiy nomi ostida tashkil topgan yoshlar kollektivlari keng quloch yozdi. Bu kollektivlarning milliy tarkibi ko'pincha turli xil millatlardan iborat bo'lib konset va tadbirlar dasturlari ikki tilda olib borilar edi. Rus ommaviy qo'shiqlari kundalik mavzulardagi o'zbek laparlari bilan galma-gal aytilardi.

20-yillarning boshida Xalq Konservatoriyalari ixtisoslashtirilgan professional bilim yurtlariga aylantirildi. Toshkentda Turkiston xalq konservatoriyasi zaminida musiqa texnikumi (1924) vujudga keldi. O'quvchilar sostavida har xil millat vakillari bor edi; Tehnikumning o'quv programmasi mashg'ulotlarni Yevropa va O'zbek mumtoz klassik asarlari bo'yicha olib borishni nazarda tutgan edi. Muzika texnikumi, ya'ni muzika maorifining o'rta ta'limini tashkil etish kelajak mutaxassislarining boshlang'ich musiqa Ta'limga tayyorligini markazlashtiradigan quyi yoshdagilar musiqa maktablari masalasini quydi. Ana shu munosabat bilan Tehnikum qoshida kelajakda bolalar musiqa maktabini ochish uchun filarmoniya gruppasi vujudga keltirildi. Masalan. 1927 yil Toshkent musiqa texnikumining bolalar gruppasi musiqa maktabiga aylantirildi. Keyinchalik bu o'rta ta'lim maktabiga R. M. Gliyer nomi berildi.

1927-yili Toshkentning Beshyog'och dahasida pianinochi A.Toshmuhammedov rahbarligida "Toshkent shahar 7-yillik musiqa maktabi" tashkil qilindi. Maktabda fortepiano, skripka, violonchel, fleyta, klarnet, truba kabi sinflarga turli millatlarning iste'dodli o'g'il-qizlari qabul qilinardi. 1935-1936 o'quv yilidan boshlab ta'lim jarayoniga ayrim o'zbek xalq cholg'ularini o'rgatish kiritilgan edi. Yildan-yilga musiqa maktabining o'quvchilari soni ko'payib bordi. Ana shu maktabda mashhur kompozitor Reyngold Glier o'zbek va rus sinflarda musiqa nazariyasidan dars bergan va kelgusi yillarda ayniqsa, ikkinchi jahon urushi va keyingi yillarda maktabning ish faoliyati bilan aloqani uzmagani edi. 1956-yili Glier vafoti tufayli mazkur maktabga uning nomi berildi va Respublika davlat 10 yillik musiqa maktab-internatiga aylantirildi.⁶

Uzbekistonda musiqa ta'limi shakllantirilishida Buxoro muzika bilim yurti muhim rol o'ynadi. 1920 yilda bu srda xalq konservatoriyasi, 1921 yilda esa «Sharq musiqa maktabi ochilgan edi.

Bolalar musiqasi uchun yoddan kuylash, bir-biridan yeshitib o'rganish, kundalik turmush tarzining o'xshashligi (bolalarning bir xil muhit yoki sharoitda

⁶ O'zbek musiqasi tarixi. Darslik. A.Jabborov, S.Begmatov, M.Azamova. Toshkent 2017-yil.

o‘sganligi), ichdan to‘qib ketish kabi ijodiy ijroga xosdir. Shuning uchun O‘zbekistonning turli mahalliy hududlari bolalar musiqasi bir-biridan farq qiladi. Masalan: Farg‘ona vodiysi bolalar musiqa folklori Qashqadaryo-Surxon vodiysi yoki Samarqand-Buxoro yoxud Xorazm bolalar musiqa folkloridan o‘z shevasi, mahalliy ijro uslublari bilan farq qiladi. O‘zbekistonning ba‘zi hududlarida bolalarga yertak va rivoyatlarni she‘riy ohanglarda o‘qib yoki aytib berish ya‘ni “G‘azali matal” deb ataluvchi ijrosi mavjud.

Qadimda ertaklar, matallar, rivoyatlar va xatto dostonlar bolalarga mana shunday ma‘lum ohangga solinib, o‘qib berilgan yoki yoddan aytib berilgan. Mana shu tarzda xalqimizning “Yoriltosh”, “Kun tug‘mish”, “Zumrad va Qimmat”, “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Avazxon”, “Toxir va Zuxra” kabi ko‘plab ertaklar va dostonlar kuylanib kelingan.

O‘zbekistonning ba‘zi hududlarida bolalarga ertak va rivoyatlarni she‘riy ohanglarda o‘qib yoki aytib berish ya‘ni “G‘azali matal” deb ataluvchi ijrosi mavjud. Qadimda ertaklar, matallar, rivoyatlar va xatto dostonlar bolalarga mana shunday ma‘lum ohangga solinib, o‘qib berilgan yoki yoddan aytib berilgan. Mana shu tarzda xalqimizning “Yoriltosh”, “Kun tug‘mish”, “Zumrad va Qimmat”, “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Avazxon”, “Toxir va Zuxra” kabi ko‘plab ertaklar va dostonlar kuylanib kelingan.

O‘tgan asrning 30-yillariga kelib xalq musiqa me‘rosi kabi bolalar musiqa folklorini notaga va grammplastinkalarga yozib olish yo‘lga qo‘yildi va ko‘plab bolalar qo‘shiqlari to‘plamlari nashr qilindi. Bunday to‘plamlarning birinchisi kompozitor I.Akbarovning “30 ashula” to‘plami edi. Shuningdek, ko‘plab bolalar musiqasi folklori Yu.Rajabiyning “O‘zbek xalq musiqasi” nomli ko‘p jildli to‘plamiga kiritildi. Ular orasida “Bahor keldi”, “Binafsha”, “Boychechak”, “Hey lola”, “Qish keldi”, “Chamanda gul”, “Laylak keldi”, “Quyvon”, “Qichqir xo‘rozim”, “Sichqon”, mehnat qo‘shiqlaridan “Paxta teradi”, “Paxta terimi”, “Bu

bog'da olisha”, “Halinchak”, “Dangasa”, Chori-chambar, “Chitti gul” va boshqa ko'plab mavzularidagi qo'shiqlar kiritilgan.⁷

XX-asr o'rtalari va 2-yarmida o'zbek kompozitorlari bolalar uchun samarali ijod qildilar. Ular orasida G'.Qodirov, I.Akbarov, F.Nazarov va boshqalarning bolalar uchun yozgan ko'plab qo'shiq, raqs kuylari va dramatik asarlari bor, bular o'zbek bolalar musiqasi xazinasining asosiy qismini tashkil qiladi.

30-40-yillarda Ye.Romanovskaya, I.Akbarov va Yu.Rajabiylarning xalq musiqasi ijodiyoti bilan birga bolalar musiqiy folklorini to'plash va nashr etish borasida qilgan ishlari tahsinga sazovor bo'ldi. Qolaversa, shu yillarda I.Akbarov tomonidan bolalar folklor asarlarini to'plash va ularni qayta ishlashi natijasida chop yetilgan “30 ashula” asari (1936-yil), B. Nadejdinning “Yosh bolalar” (1942-yil), I.Akbarovning “Bolalar ashulasi” (1942-yil) kabi to'plamlari musiqasi asarlari yaratishi va chop yetishi bu borada salmoqli ish bo'ldi. Garchi bu to'plamga kiritilgan musiqiy asarlar mafkuraviy xarakterda bo'lsa-da, baribir bolalikni, vatanni, ota-onani, insonparvarlikni, do'stlikni va birodarlikni ulug'lash uchun xizmat qilar yedi. Shuningdek, dastlabki bolalar uchun fortepiano p'esarining yaratilishi ham mana shu davrga to'g'ri keladi. O'zbekiston kompozitorlari G'.Qodirov, M.Nasimov, D.Zokirova, B.Gienko, S.YUdakov, SH. Ramazonov, F. Nazarov, K.Mushel, A.Muhamedov, S.Varelaslarning ijodi gurkiragan edi. Ularning yaratgan qo'shiqlarini avlod ijrochilari va tinglovchilar ijobiy qabul qilishdi. O'zbekistonning eng etakchi nashriyotlari (G'.G'ulom va O'qituvchi) eng ko'p sonda bolalar va o'smirlar uchun to'plamlar nashr eta boshladilar.

XX-asr o'rtalari va 2-yarmida o'zbek kompozitorlari bolalar uchun samarali ijod qildilar. Ular orasida G'.Qodirov, I.Akbarov, F.Nazarov va boshqalarning bolalar uchun yozgan ko'plab qo'shiq, raqs kuylari va dramatik asarlari bor, bular o'zbek bolalar musiqasi xazinasining asosiy qismini tashkil qiladi

Nazorat savollari:

⁷ Bolalar musiqasi adabiyoti O'quv qo'llanma

1. O'zbekistonda XX asrning 30-40 yillaridagi bolalar musiqasi haqida qanday ma'lumotlarga egasiz?
2. SHu davrda O'zbekiston kompozitorlaridan kimlar samarali ijod qildilar?
3. O'zbekistonning qaysi nashriyotlari musiqa adabiyoti bo'yicha bolalar va o'smirlar uchun eng ko'p to'plamlar nashr eta boshladi?
4. 30-40 yillarda O'zbekiston Respublikasining madaniy hayotidava ayniqsa bolalar musiqa san'atida qanday muhim voqealar bo'ldi?

XX- asrning 50- 70 yillarida O'zbek bolalar musiqasi.

O'zbekistonda kompozitorlik ijodiyoti XX-asrdan boshlangan desak xato bo'lmaydi. Ilk bora nota orqali kuylar, qo'shiqlar yozish shoir va bastakor H.H.Niyoziyga dahldor bo'lib, u rus tuzim maktabida ta'lim olganligi yaratgan asarlarini nota yozuvida ifodalash uchun asos bo'lgan edi. Undan so'ng bu ishni keksa avlod vakillari bo'lmish Yu.Rajabiy, I.Akbarov, T.Sodiqov, S.Yudakov, M.Leviyev, M.Burhonov va boshqalar, shu jumladan B.Zeydman, B.Glier, B.Nadejdin, A.Berlin, Ye.Shvars kabi rus kompozitorlari davom yettirdilar.⁸

50 -70 yillarga kelib O'zbekiston musiqa san'atida o'ziga xos, mukammal o'zbekona asarlarni yaratish imkoniga ega bo'lgan o'zbek milliy kompozitorlari mustaqil ijod yo'liga chiqa boshladilar. Ular tomonidan yaratilgan asarlarda janrlar xilmaxilligini alohida qayd etish lozim. 50-yillardan boshlab musiqiy janrlar qamrovi kengaya bordi va o'zbek musiqa san'atiga "kantata", "oratoriya", "jo 'rsiz xor", "organ musiqasi" hamda "kino musiqa" kabi yangi janrlar kirib keldi. Shuni aytish kerakki, sobiq tuzum davrida musiqa madaniyatimizning barcha sohalari kabi bolalar musiqa ijodiyoti ham o'ta mafkuraviy asosda qurilgan, ya'ni kommunistik ideal uchun xizmat qilgan edi. Dastlab kompartiya, rus xalqi, sho'rolar tuzumi mafkuralarini ulug'lash yo'lida ko'plab bolalar qo'shiqlari, dramatik sahna asarlari yaratilgan bo'lsa 50-60-yillarda bu an'ana yanada

⁸ Bolalar musiqa adabiyoti. O'quv uslubiy qo'llanma.

kuchaydi. Xatto 70-80-yillarda ham u aslo susaygan emas. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng jamiyatimiz mafkurasi o'zgardi. Dastlab milliy istiqlol g'oyasi va bosh maqsadimiz bo'lgan rivojlangan demokratik huquqiy jamiyat qurish vazifasi oldimizga qo'yildi.

Endilikda biz mana shu vazifani bajarish uchun sobit qadam bilan harakat qilmog'imiz bunday jamiyatni kelajakda quruvchi barkamol avlod, ya'ni har tomonlama yetuk komil insonni tarbiyalab yetishtirishimiz lozim. Buning uchun barcha tarbiya turlarini, jumladan musiqiy tarbiyani ham mana shu xayrli ishni muvaffaqiyatli hal qilish yo'liga qaratmog'imiz lozim.

XX-asr bolalar musiqasi taraqqiyotiga nazar tashlasak avvalo bu asr haqiqatan ham jadal rivojlanish asri bo'lib, tariximizda qoldi. Bo'lib o'tgan to's-to'polonlar, ya'ni inqilob grajdanlar urushi, bosmachilik, paranji tashlash, kollektivlashtirish, quloqlarni tugatish, jahon urushiga qaramasdan chinakkam yuqori darajada rivojlanishga yerishdik. Avvalo mustaqil O'zbekiston Respublikasi tashkil bo'lishi (1924-yil), O'zbekiston maorif komissarligi tashkil bo'lishi, umumxalqni savodli qilish uchun maktablar ochilishi, shu jumladan musiqa maktablari, uyushmalari, to'garaklar, ansambllarning faoliyat ko'rsatishi o'z samarasini bera boshladi. XX asrning 30-40 yillardagi kompozitorlarni ijodini to'lishga tayyorgarlik bo'lsada, bolalar musiqasini yaratish, yoshlar ijodini eng gurkiragan pallasi 50-70 yillarga to'g'ri keldi. Hususan yurtimizda musiqashunoslarimiz va kompozitorlarimizning bolalar va osmirlar ijodiga bolgan qiziqishlarini yangi pog'ona davri deb atash mumkin edi. Aynan mana shu davrda O'zbekistonimizning qobiliyatli va o'z davrining eng tajribali mutaxassislarni qo'shiq janr ijodi gurkiradi desak mubolag'a bo'lmaydi. Bular: T.Sodiqov, M. Ashrafiy, M.Burxanov, K. Abdullayev, D. Zokirov, G'. Qodirov, B. Giyenko, I. Hamroyev, Il. Akbarov, S. Boboyev, M. Nasimov, S.Yudakov, Sh. Ramazonov, F. Nazarov, K. Mushel, A. Muxammedova, S.Varelas, kabilardir. Boris Nadejdinni tahriri asosida 1950

yilda “Bolalar qo‘shiqlari”, “Yoshlik Qo‘shig‘i” 1955-
yilda “Bolalar ashulasi” nomli to‘plam; G.
Goncharovning 1951-yilda “Boshlang‘ich maktabda musiqa”,
I.Akbarovning 1959- yilda “Biz kuylaymiz” 1960 -
yillarga kelib bolalar uchun yozilgan to‘plamlari
nihoyat yuksak darajada ko‘paydi. Boris Nadejdinning tahriri asosida 1950 -
yilda – “Bolalar qo‘shiqlari”, “YOshlik qo‘shig‘i ”1955- yilda “Bolalar ashulasi”
nomli to‘plami, G.Goncharovning 1951 - yilda “Boshlang‘ich maktabda
musiqa” , I. Akbarovning 1959 - yilda “Biz kuylaymiz” qo‘shiqlari yaratildi.

XX asrning 60- yillariga kelib bolalar uchun yozilgan to‘plamlar nihoyat yuksak
darajada ko‘paydi.O‘quv qo‘llanmalar, xrestomatiyalar nashr etildi. Umumta‘lim
maktablarini musiqiy adabiyotlaridan asosan bolalar qo‘shiqlari joy oldi.

XX asrning 50-70 yillaridagi O‘zbekiston kompozitorlarining bolalar uchun
yaratgan vokal xor asarlari hamda kompozitorlarning ijodi yangi avlod ijrochilari
va tinglovchilari ichida hozir ham mashhurdir. Barcha etakchi nashriyotlar kichik
ijrochilar, bolalar va o‘smirlar uchun katta to‘plamlar nashr etishdi.

XX asrning 60-70- yillarida bolalar musiqasini yaratishda kompozitorlar S.
Babaev, E. SHvars, K. Abdullaev, S. Abramova, A. Berlin, SH. YOrmatov,
H.Rahimov kabi kompozitorlar ajoyib mutaxassis kompozitorlar safini to‘ldirdilar.
O‘sha davrda O‘zbekistonda bolalar uchun yangi sahifa ochildi. XX asrning 30- 60
yillarida bolalar asarlarida tersoviy 2 va 3 ovozli bo‘lsa. XX asrning 70- 80
yillariga kelib folklorga qaytish, bolalar qo‘shiqlarini ko‘p ovozda kuylash, xalq
polifoniya elementlaridan foydalanish, bolalar musiqasiga ko‘p ovozli garmonik
elementlar kiritildi.

XX asrning 70 yillariga kelib birinchi kontata va syuitalar, vokal xor akapella
asarlari, bolalar, solistlari va orkestrlari uchun yangi asarlar yaratila boshlandi. ⁹

⁹ Z.Zakirova. TerDU O‘qquv uslubiy majmua Termiz 2019

Xalq qo'shiqlari va vokal xor va ko'p ovozli kuylashlarga alohida e'tibor berildi. Ukontata va syuitalar bolalar uchun vokal –xor, akapella asarlari, syuitalar bolalar uchun vokal-xor a'kapella asar, solist va orkestr uchun asarlarini birinchi bor yozila boshlandi. Misol uchun G'.Qodirovning "Maktabjon oftobjon- oftobjon" (1974 yil) o'quvchi yoshlar ichida eng sevimli syuitalaridan , "O'qituvchimiz" asaridir.

YOsh avlodni ajoyib xalq musiqalari bilan tanishtirib uni qayta ishlab folklorga qiziqish uyg'otila boshlandi.O'zbek xalq musiqalari qayta ishlanib pessalar yaratildi. Masalan: "Dilbar", "CHamanda gul" va boshqalar. Kichik pianistlar uchun H.Azimov bolalar pessalarini katta hajmda fortepiano darslari o'quv qo'llanmasini yaratdi. So'ngra I.Akbarov tomonidan ajoyib fortepiano miniatyuralari yaratildi. Uning asarlari xalq musiqalaridan ajralib turadi va ayniqsa an'anaviy xalq janrlariga obrazlar yaratishga intiluvchan, bolalar dunyosi bilan bog'langan yorqin va aniqdir.

O'quv qo'llanmalar xrestomatiyalar nashr etildi. Umumta'lim maktablar ini musiqiy adabiyotlarida asosan bolalar qo'shiqlari joy oldi. 50-70-yillardagi kompozitorlarni ijodi yangi avlod ijrochilari va tinglovchilari ichida hozir ham mashhurdir Barcha yetakchi nashriyotlar kichik ijrochilar, bolalar va o'smirlar uchun katta to'plamlar nashr etishdi. XX asrning 60- yillaridan boshlab teatr dasturlarida bolalar operalari va baletlar yaratildi. "Karvon" nomli pyesa qo'shiq va raqsona xarakterga ega. Kompozitor tomonidan yaratilgan (Alla) qo'shig'i esa, yevropa miniatyuralari ham ham ohankligida yaratilgan.O'sha davrda o'zbek kompozitorlari juda ko'p ajoyib asarlarni bolalar uchun yaratishdi. B.Giyenko, S.Varelas, F.Nazarov kabi kompozitorlarining pyessalari to'plam kichik pianistlar uchun yaratilgan. 60-yillardan boshlab teatr dasturlarida bolalar operalari va baletlar yaratildi. O'zbekiston kompozitorlarining bolalar uchun qilgan ijodlari ayniqsa, 60-70-yillarda gullab yashnadi desak xato bo'lmaydi. O'zbek kompozitorlaridan G'.Qodirov, M.Nasimov, D.Zokirov, S.Yudakov, Sh.Ramazonov, F.Nazarov,

A.Muhammedov va boshqalar, rus kompozitorlaridan B.Giyenko, G.Mushel, S.Varelas va boshqalar bolalar uchun ko‘plab musiqiy asarlar ijod qildilar. Ular orasida bolalar qo‘shiqlari. Romanslar, fortepiano va boshqa cholg‘ular uchun kuylar, xor asarlari, orkestr musiqalari, ko‘p qismli asarlar, dramatik sahna asarlari operalar bor yedi. Bunga misol qilib G‘.Qodirovning “Maktabjon-oftobjon” (1974-yil), “O‘qituvchimiz” D.Zokirovning “Chin yoshligim” (1978-yil), F.Nazarovning “Vatan bizning onamiz” (1975-yil) kabi qismli syuitalari X.Izomovning “Dilbar”, “Chamanda gul”, “Xalq mavzusida”, “Ona” kabi fortepiano p’esalari, Fortepiano darsligi, I.Akbarovning fortepiano uchun miniatyuralari, “Oyoq uchida o‘yin”, “Shodiyona” p’esalari, V.Xayet tomonidan yozilgan “Yetik kiygan mushukcha”, S.Boboyevning “Yoriltosh”, S.Varelasning “Olovuddinning sehrli chirog‘i” kabi operalarini ko‘rsatishimiz mumkin.

70-yillarning so‘nggida o‘zbek kompozitorlari tarkibiga yana bir yangi avlod vakillari kelib qo‘shildilar. Ular N.Norxo‘jayev, A.Mansurov, D.Omonullayeva, Sh.Yormatov, X.Abdullayev, K.Kenjayev va boshqalar edi. Ular tomonidan bolalar uchun ko‘plab musiqa asarlari yaratildiki, bu o‘z navbatida o‘zbek bolalar musiqasi xazinasiga ulkan hissa bo‘lib qo‘shildi

Yaratilgan vokal-xor asarlarining teatrlashtirilgan ko‘rinishlari paydo bo‘ldiki, bu bolalar musiqasi ijodiyotida yangilik yedi. Bunga A.Mansurovning “Dangasa”, “Dakang xo‘roz”, “Oq terakmi-ko‘k terak” xor asarlari, N.Norxo‘jayevning “Hafta” xor uchun akapella-kantatasi misol bo‘la oladi. Bu janrda o‘sha davrda kompozitorlar K.Kenjayev va Sh.Yormatovlar ham samarali ish olib bordilar. Mamlakatimizda har yili o‘tkazilib turiladigan “Ilhom chashmalari”, “O‘zbekiston vatanim manim” keyinchalik “Kelajak ovozi” va boshqa nomlardagi ko‘rik-tanlovlar natijasida bolalar uchun ko‘plab yangi qo‘shiqlar, cholg‘u kuylari yaratildi va ko‘plab yosh talantli ijrochilar kashf yetildi.

Shuni aytish kerakki, bu borada O‘zbekiston radiosi va televideniyesi, madaniyat, maorif va oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirliklarining hissalarini katta bo‘ldi.

Ayniqsa O‘zbekiston televideniyesi qoshida tashkil qilingan “Bulbulcha” bolalar xor jamoasining ijrosini respublika bolalari sabrsizlik bilan kutadigan bo‘ldi.

Amerikada bu davrda bolalar musiqasi rivoji Ella Jenkins nomi bilan bo‘g‘lanadi. Uzoq muddatli yozuvlar va 78-lar 1930-yillarda va 1940-yillarda keng jamoatchilikka keng tarqalganligi sababli, bolalarning musiqiy janrida asosiy yozuvlar naqd pulga aylana boshladi. Decca, Columbia va RCA Viktorlar bolalar uchun musiqa ishlab chiqarishni boshladilar. Odatda kunning mashhur aktyorlari, engil klassik musiqa, kovboylar, yoki Disney filmlaridan qo'shiqlar yangradi. Oltin Yozuvlar va Yoshlar Yozuvlari / Bolalar Yozuvi Gildiyasi kabi bir nechta teatrlar bolalar musiqasini tarqatish uchun alohida va faqatgina yaratilgan. 1950-yillardayoq bolalar musiqasining umumiy in'ikosi abadiy o'zgartirilishi kerak edi. Pete Seeger , Ella Jenkins va Woody Guthrie o'n yil davomida albomlarini chiqarib tashlagan, bu esa ota-onalar va o'qituvchilarning bolalar uchun musiqa haqida fikrlarini o'zgartirgan. Seegerning " Bolalar uchun amerikacha xalq qo'shiqlari" , "Guthrie" ning ota-onasi va bolalari uchun qo'shiqlari , Jenkinsning chaqiruvi va javoblari: "Badiiy guruh" qo'shiqlari 1953, 1956 va 1957 yillarda "Folkways" etiketida chop etildi.

Pete Seger o'z davridagi chap siyosiy siyosiy harakatlar bilan mashg'ul bo'lgan xalq musiqasining kolleksiyasidir. Tarmoqlar bilan mashg'ulotlari va o'zining shaxsiy ko'rsatuvlari bilan 50-yillarning boshlarida uni uy nomiga aylantirar edi va Amerika xalq qo'shiqlari uni bolalarni musiqa bobosi lavozimiga o'rgatdi va tarixga ega bo'lgan bolalarni qiziqarli va tarbiyalashga bag'ishlangan millatimizning o'tmishidan qo'shiq va bolalar parisi. Woody Guthrie ning bolalar musiqasiga kirishi deyarli oxirgisi edi. Guthrie 1940-yillarning oxirida Huntington kasalligining belgilari, 1967 yilda o'z hayotini olib boradigan kasallikni boshlagan edi. 1947-yilda, Guthrie'nin o'g'li Arlo tug'ilgan, Vudi, o'g'lining juda qulay

uslubda qo'shiqlarini yozgan u xuddi otasiga chaqaloqqa qo'shiq kuylayotgan singari aylandi¹⁰

Natijalar yana to'qqiz yilga cho'zilmadi, lekin " Ona va bola uchun " filmidagi musiqiy qo'shiqlarni kattalar va bolalar uchun son-sanoqsiz san'atkorlar qamrab oldi.

Ella Jenkins o'z faoliyatini kariyerasini Chikagodagi dastur koordinatori sifatida boshlagan, u o'z istirohat bog'lari va bolalar dam olish markazida bolalarni tarbiyalashda o'z iste'dodlaridan foydalangan. U ritmlar, qofiyalar, chaqiriq va javoblar qo'shiqlari bilan eng ko'p qiziqish uyg'otdi va ularning barchasini bolalar ta'limida qanday qo'llash mumkinligi. Unga " Call and Response- " ni yozib olish imkoniyatini berib, uni musiqa o'qituvchisining rolga qo'yib berishdi. Uning original kompozitsiyalari ko'p madaniyatli qo'shiqlar to'playdi va ritm mashqlari har bir albomini bolalar musiqasi olamidagi o'ziga xos san'at asarlarini yaratdi.

Nazorat savollari:

1. XX asrning 50-70- yillarda bolalar musiqa rivojining yangi bosqichi qanday kechdi?
2. XX asrning 50-70- yillarda O'zbekiston kompozitorlarining bolalar uchun yaratgan vokal xor asarlari haqida nimalar bilasiz?

O'zbekistonda XX asrning 80-90 yillaridagi zamonoviy bolalar musiqasi.

80-90 yillarda Sh.Yormatov, A.Mansurov, N.Norxo`jaev, R.Abdullaev, D.Omonullaeva kabi kompozitorlar ijodlarida bolalar estrada qo'shiqlari. Bolalar uchun syuita, kontata va operalarning yozilishi. «Sehrli doira», «Oygulda farishtaning sovg`asi» (E.Solixov), «Tuyaqush - boyaqush», (N.Norxo`jaev yosh musiqachilar uchun yangi instrumetal asarlar yozilishi bolalar uchun kino

¹⁰ <https://uz.eferrit.com/bolalar-musiq-a-tarixi-1940-va-1950-yillar/>

musiqasining rivojlanishi. Bulbulcha bolalar xorini tashkil topishi. Bolalar dastalari; «Tomosha», «Binafsha» kabilarning faoliyati. Zamonoviy o'zbek bolalar musiqa adabiyoti aayni shu davrda gullab yashnay boshlagan edi. 1975 yili arab xalq ertaklari asosida yana bir bolalar uchun opera yaratildi. Kompozitor bolalar diqqatini murakkab janrga qaratadi. Unda bolalar uchun mashhur bo'lgan xalq qo'shiqlaridan foydalanadi. Kompozitor bolalarni yosh xususiyatini xisobga olib musiqani qabul qilishda qahramonlarni tasvirleydi. Masalan: "Etik kiygan mushuk", "1001 kecha", "Aloudinning sexrli chirog'i" va boshqalar misol bo'la oladi. Bu davrda xorij mamlakatlarida bolalar musiqa adabiyotida iz qoldirgan kompozitor va musiqa namoyondalari safi kengaydi. XX-asr SNG davlatlarida yashab bolalar uchun ijod qilgan kompozitorlar juda ko'pchilik bo'lib, ularning barchasining ijodi to'g'risida batafsil ma'lumot berish uchun ma'ruzamiz ko'lami torlik qiladi. Ularning ichidan asosiylari to'g'risida fikr yuritimiz. S.S.Prokof'ev (1891-1953) dunyo tan olgan taniqli rus kompozitori bo'lib, uning asarlari oddiy, sodda va dilga yaqinligi bilan tinglovchi qalbini tezda zabt etdi. U bolalar va o'smirlar uchun boy musiqa merosi qoldirdi.

Uning mashhur ertakchi X.K.Andersen ertaklariga (1914) yozgan "Tannoz o'rdakcha" nomli fortepiano va ovoz uchun yozilgan asarlar to'plami, 30-yillarda yaratgan "Romeo va Juletta" baleti, "Aleksandr Nevskiy" nomli kontatasi, 35-yillarda "Bolalar musiqasi" nomli fortepiano asarlari to'plami, 36-yillarda "Petya i volk" (Petya va bo'ri) nomli simfonik ertak asari, rus shoiri S.YA.Marshak bilan hamkorlikda "Qish gulhani" syuitasi, "Tinchlik qo'riqchilari" nomli simfonik orkestr uchun oratoriya, 44-yillarda "Zolushka" (SHarl Perro ertaklari asosida) ni yaratdi. U umrining oxiriga qadar ertaklardagi chuqur tarbiyaviy mazmunni o'z ijodi orqali yosh avlodga etkazib berishga intildi va o'zi ham bolalarga samimiy edi.

D.D.SHostokovich (1906-1975) XX-asr rus kompozitorlari ichida uning nomi ham mashhurdir. Uning yaratgan musiqiy asarlari aqlni shoshiradigan darajada jozibali, xalqchil va o'ziga xos yangi yo'nalishdadir. Urush arafasida "Bolalar musiqali radiojurnali" da redaktor edi. Bu radiojurnalda ko'plab

kompozitor va musiqachilarning chiqishi uyushtirilar edi. Bu jurnalda uning bolalar uchun yozgan “Qo’g’irchoqlar raqsi” nomli fortepiano pesalari tez-tez yangrab turar edi. So’ngra uning “Bolalar daftari” qo’shiqlar to’plami, fortepiano dueti ham bolalar e’tiboriga havola qilindi. Ko’plab tinglovchi va ijrochi bolalar uning “SHarmanka”, “Marsh”, “Qo’g’irchoqlar raqsi”, “Vals-hazil” kabi musiqalari, “Vatan tinglaydi-Vatan biladi” nomli xor asarlari, birinchi kosmonavt YUriy Gagarin sharafiga yozilgan “Pesnya o vstrechnom”, “Xoroshiy den” kabi qo’shiqlarini sevib tinglaydilar va ishtiyoq bilan ijro etadilar.

1970 yillarning boshida bolalar estrada janri qo’shiqlari rivojlana boshlanadi. Ushbu jarayon ayniqsa kompozitor N.Norxo’jaev, X.Raximov, SH.YOrmatov yaratgan asarlarida namoyon bo’ladi. Kompozitorlar bolalar uchun vokal – xor syuitalari va kontatalar yarata boshlaydilar. Xar bir kompozitorlar xalq qo’shiqlariga folklorga murojat etishadi. Asarlar ohanglarida ritmik talaffuz, kuychanlik xarakter bilan hamohang bo’ladi. Bolalar uchun yaratilgan vokal xor asarlari zamonaviy musiqiy madaniyatga yo’naltirilib teatrlashtirildi.

Misol uchun: xor teatrlari uchun moslashtirilgan qo’shiqlardan “Dangasa”, “Dakang xo’roz”, “Oq terakmi-ko’k terak” va boshqalar. Mana shu davrga kelib K.Kenjaev va SH.YOrmatovlarning bolalar xorlari uchun akapellalar yaratishga qiziqishlari o’sdi.

1970 yillarda ijodi gurkiragan kompozitorlardan biri Nadim Norxujaev bo’lib, u O’zbekistonda xizmat kursatgan madaniyat xodimi, O’zbekiston Davlat konservatoriyasi professori, kompozitor hisoblanadi. U o’zining musikiy asarlari, ayniqsa estrada va bolalar uchun yaratgan qo’shiqlari bilan el – yurt hurmatiga sazovar bo’ldi.

N.Norxujaev 1963 yili Hamza nomidagi musiqa bilim yurtiga o’tkaziladi . Mashhur kompozitor Rumil Vildanovdan musiqa sirlarini o’rganadi. 1967 yili simfonik orkestr uchun bastalagan “Syuita”si bilan a’lo baholarga o’qishni bitiradi. O’sha yili Toshkent Davlat konservatoriyasining kompozitorlik fakultetiga o’qishga kiradi. U o’z faoliyatida

qo‘shiq janriga ko‘proq ahamiyat beradi. 1972-1975 yillari Bekobod musiqa bilim yurtida, musiqa maktabida o‘qituvchi va bo‘lim mudiri bo‘lib ishlaydi. 1975 – 1976 yillarda “Melodiya” firmasining ovoz yozish studiyasida bosh muharrir vazifasida ishlaydi. A.Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat institutida o‘qtuvchi, katta o‘qituvchi, dotsent bo‘lib, ayni paytda Toshkent Davlat konservatoriyasi estrada ijrochilik kafedrasini mudiri, 2003-yildan professor lavozimida ishlab kelmokda.

Nadim Norxo‘jaev fortepiano uchun 3 ta prelyudiya, 2 ta variatsiya, sonatina, fortepiano uchun 2ta sonata, skripka va simfonik orkestr uchun “Konsertino”, 4 qismli simfonik syuita, 1 qismli va simfoniya va ko‘pgina qo‘shiqlar yaratdi. N.Norxujaev ijodida qo‘shiq ustuvor ahamiyat kasb etadi. U zamondosh shoirlar bilan hamkorlikda 100 dan ortiq estrada va bog‘cha bolalari hamda maktab o‘quvchilariga atab qo‘shiqlar yaratadi. YOsh bolalar uchun 1975 yilda yozilgan “Hakkalar” deb nomlanuvchi ilk estrada qo‘shig‘i “Paxtaoy” nomli vokal cholg‘u ansambli ijrosida mashhur bo‘lib ketdi. Jumladan, “YAxshi bola”, ”Dangasa”, “Ex, orzular”, “Antiqqa musobaqa”, ”Diyor madhi”, “Balig‘im”, ”Salom bergan bolalar”, ”Surxondaryo”, ”CHamandagi gullarmiz”, “Boboxo‘roz”, “Dono bolam” kabi qo‘shiqlari “Bulbulcha” xori ijrosida ommalashib ketgan. Bolalar xori uchun “Xafta” kantatasi, ”Daraxtlar suxbati” xor syuitasi, o‘zbek xalq qo‘shiqlarini xor uchun qayta ishlaydi. ”Osmondagi oy”, ”CHoriy chamber”, ”CHuchvara kaynaydi” qo‘shiqlari shular jumlasidandir. Nadim Norxujaev O‘zbekistonda xizmat kursatgan madaniyat xodimi faxriy unvoni bilan takdirlangan. Respublika “Ofarin-2000” ko‘rik tanlovi sovrindori, O‘zbekiston bastakorlar uyushmasi a‘zosi va Respublikamizda o‘tkazilayotgan turli ko‘rik tanlovlarda hakamlar hayati a‘zosi.

Nadim Norxujaev zamonaviy o‘zbek kompozitoridandir. U bolalar uchun ko‘plab qo‘shiqlar yaratgan. Nadim Norxujaevning «Diyor madhi», Ona Vatan haqidagi qo‘shiqlari bolalarga ritmining tushunarli va kuychanligi, qulay ijrosi, yoqimli va esda saqlab qoluvchanligi bilan boshqa kompozitorlardan farq kiladi. Biz o‘zbek kompozitorlarining qo‘shiqlari mazmunini o‘quvchilarga gapirib, suhbat o‘tkazib, Ona Vatan xakida kelajak xaqida har hil hunarlar xaqida, tabiat xaqida, albatta o‘quvchilarni

orzulari kelajakdagi ishlarga intilishining ulkanligi xaqida o'zbek kompozitorlari qo'shiqlari orqali bolalarni Vatanni va Vatan obro'sini asrash kabi ichki his tuyg'ularini tarbiyalaymiz. Mustaqillik sharoitida xalqning ma'naviy madaniyatini rivojlantirish va mustahkamlash ishlari muhim davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan masalalarga aylangan. Xalq an'analarini va qadimgi Navro'z kabi bayramlarni tiklash, yangi – Mustaqillik, Konstitutsiya, bilimlar va murabbiylar bayramlarini joriy etish, xalqaro («SHarq taronalari» va boshqa) musiqa festival va anjumanlarni tashkil etish – buning xammasi musiqa, shu jumladan xor madaniyati sohasida yangi shakllarni izlab topish, faoliyatini jadallashtirish talab etmoqda.

Respublikamizdagi ijodiy kuchlarning yuksalishi bolalar ijodi sohasida ham o'z aksini topmoqda. YOsh avlodni musiqali estetik tarbiyasi ishlarining rivojiga «Biz – O'zbekiston bolalarimiz», «CHegarasiz go'zallik» tanlovlari, «Ustalar shaharchasi», «Qadimgi rivoyatlar kulgisi», ataqli hofiz va bastakorlar hoji Abdulaziz Abdurasulov, Jo'raxon Sultonov, Ma'murjon Uzlqov, Komiljon Otaniyozovlarga bag'ishlangan xonandalar tanlovlari yaqindan yordam bermoqda.

Bu yo'nalishdagi yangi tashabbuslar sifatida «O'zbekiston Vatanim manim» qo'shiq tanlovi, yosh ijodkorlar (shu jumladan, yosh xonandalar) tanlovlarini ko'rsatish mumkin. Ayniqsa, 1997 yildan boshlab o'tkazilayotgan «O'zbekiston Vatanim manim» qo'shiq tanlovida boy va qiziqarli tajribalar orttirilgan. Unda barcha maktab xor jamoalari qatnashib, eng zo'r ijodiy kuchlarni namoyish etmoqda. Jamoalarning badiiy rang – barang bo'lib, E.SHvars, SH.YOrmatov, N.Norxo'jaev, A.Varelas, D.Omonullaeva va boshqa kompozitor asarlarini qamrab olgan. Xor rahbarlari qo'shiq tanloviga tayyorlanish jarayonida bolalar bilan kata ijodiy va tarbiyaviy ishlarni bajarmoqda.

Respublika madaniy hayotida «Bizning kelajagimiz» bolalar ijodiy festivali ham yorqin iz qoldirgan. U «YOrqin yulduzchalar» jamg'armasi, Uspenskiy nomidagi musiqa maktabi va «Festival» interklubi tomonidan 2002 yilda tashkil etilgan. Festival dasturida bolalar badiiy ijod ko'rgazmasi hamda bolalar ijodiy (jumladan, xor) jamoalari qatnashgan.

Mustaqil O‘zbekiston musiqa madaniyati badiiy turlarining hilma-hilligi bilan ajralib turadi. Bunga hozirda mavjud bo‘lgan milliy mumtoz musiqa an‘analari, xalq ijodi, kompozitorlar faoliyati, badiiy xavaskorlik shakllari hamda keng rivoj topgan estradi yo‘nalishlari dalolat beradi. Zamonaviy kompozitorlar ijodida yangi uslublarni mujassam etgan asarlari paydo bo‘lmoqda. Oxirgi paytda bolalar uchun estrada yo‘nalishidagi, pop-musiqa uslubida yaratgan asarlarini ijod etish ham yuz bermoqda. Bunga N.Norxudjaevning «Burgut va toychoq» musiqali ertagi, A.Ergashevning «Morozko», «Er osti podshohining hazinasi», A.Mansurovning «Hayvonlar sultoni», «O‘zga sayyorali robot» operalari yorqin misollar bo‘la oladi.

O‘zbekiston bolalar xor madaniyati rivojiga, bu sohada erishilgan yutuqlarga ajoyib musiqachi, bolalar xor san‘ati faol targ‘ibotchisi, O‘zbekiston xalq artisti, «Sog‘lom avlod uchun» ordeni sohibi, O‘zbekiston teleradio kompaniyasining «Bulbulcha» bolalar xorining badiiy rahbarii va bosh dirijyori SH.YOrmatovning qo‘shgan xissasi nihoyatda salmoqlidir. Respublika bolalar xor san‘atidagi ko‘pgina ijodiy tashbuslar uning nomi bilan bog‘liqdir. U doimo xor madaniyati rivojlanishidagi yangi yo‘llarini izlab topmoqda. Konservatoriyada o‘qish davrida SH.YOrmatov Respublika bolalar va o‘smirlar saroyi qoshida bolalar xorini tashkil etdi. Konservatoriyani tugatgandan so‘ng SH.YOrmatov o‘sha maktabning o‘zida, xor to‘garagi rahbarii va musiqa o‘qituvchisi sifatida ishini davom ettirdi.

SH.YOrmatovning tolmas tashkilotchilik faoliyati undagi ishtiyoq, bolalarga bo‘lgan muhabbat yuqori darajadagi kasbiy mahorati qisqa muddat ichida unga xorning ijrochilik saviyasini yanada yuqori bosqichga olib chiqish imkonini berdi. O‘zining ijodiy yo‘lini topib olgan ushbu xor jamoasi endi xor musiqasi ishqivozlari, barcha musiqa shinavandalari orasida shuhrat qozonib, turli respublika va chet el ko‘rik-tanlovlarida qatnashchi va sovrindor bo‘lib, shuningdek, davlatimizda o‘tkaziladigan barcha bayram tadbirlarida faol ishtirok etmoqda. SH,YOrmatovning ijodiy sinchkovligi, izlanuvchanligi, bolalarning musiqa tarbiyasiga oid yangi shakllariga moyilligi, unga maktab musiqali-xor

sinflarining tashkil qilishga imkon berdi. Aksariyat hollarda ushbu sinflarga musiqali qobiliyati bor bolalar qabul qilingan. Bular respublikamizda xor studiyalarining tarkibiy qismi sifatida ilk bor tashkil qilingan xor sinflaridan edi. Bularning hammasi xor mashg'ulotlarining faollashuvi va samaradorligiga asos bo'ldi. Aynan shu davrda SH.YOrmatov maktabda o'zini barqaror va o'ziga xos jamoa sifatida ko'rsatgan o'g'il bolalar xor guruhini ham tashkil etdi.

Uning o'ziga xosligi, birinchi navbatda, akademik va o'zbek milliy qo'shiqchiligi an'analarini o'ziga mujassam etgan yangi ijrochilik yo'nalishida namoyon bo'ldi. O'ziga bolalar xor jamoasining konsert faoliyati tez orada uni mashhur qildi va o'zbek o'g'il bolalarini xor ijrochiligiga jalb etishda kata ahamiyat kasb etadi. SHunday qilib, 1970 yillarining o'rtasida Toshkent shahar 99-maktabida «Boychechak» kata xor guruhi, o'g'il bolalar xori qizlar vokal ansambliga asos solindi.

Yil sayin xor jamoalarining ijrochilik mahorati yuksalib bordi, dasturlari kengayib, konsert chiqishlari ko'paydi. Maktabning ikkala xor jamoalari «Do, re, mi, fa, sol», «Kuylang bolalar», «Birga kuylaymiz», «San'at g'unchalari» kabi bolalar televizion dasturlariga jalb etildi. «Boychechak» xor jamoasi O'zbekiston bo'ylab gastrolga bo'lgan, Fiilyandiya, Bolgariya xor jamoalarining festival – tanlovlarida, bir nacha marta Estoniyada qo'shiq bayramlarida qanashgan. 1970 yilda «Boychechak» xor studiyaga aylanib, «Respublikaning namunali bolalar xor jamoasi» unvoniga sazovor bo'lgan. Gastrol faoliyati kengligi tufayli uning boy va rang-barang (jahon mumtoz, O'zbekiston kompozitorlar xor asarlaridan iborat bo'lgan) dasturlaridan turli xalq qo'shiqlarining ham o'rin olishga sabab bo'lgan.

Afsuski, bolalar saroyidagi sharoitning etishmovchiligi tufayli o'g'il bolalar xor jamoasi 10 yilgi faoliyatidan so'ng 1980 yillarda tarqalib ketdi.

O'zbekiston kompozitorlarining bolalar xor musiqasi sohasidagi faol ijodi, turli ko'rik-tanlov, festival, qo'shiq bayramlarining o'tkazilishi 1970 yilda O'zbekiston Davlat teleradio qo'mitasi qoshida SH.YOrmatov boshchiligida

bolalar xor jamoasi tashkil qilindi 80 -90 yillarda o'z faoliyatini yuqori cho'qqilarda davom etayotgan edi. Bugungi kunga kelib, bu jamoa-respublikamizdagi eng mashhur O'zbekiston teleradio kompaniyasining «Bulbulcha» bolalar xoriga aylandi. Bolalar xorining jarangdor, zavqu-shavqqa to'la san'ati barcha xor musiqasi muxlislariga ma'lumdir. Repertuardagi asarlarning ijrosi yuksak mahorat, musiqaviyligi, jonliligi, samimiyligi bilan ajralib turadi.

SHuni ta'kidlash lozimki, bu jamoa mashhur xor jamoalari (Rossiya markaziy televidenie va radiosi qoshidagi kata bolalar xori, xor studiyasi) tajribalariga ijodiy suyanib, xor ijrochilarini tayyorlash va tarbiyalashning o'ziga xos qoidalariga asos soldi. Bugungi kunga kelib ayni o'sha jamoaning tarkibida 600 ga yaqin bola bo'lib, u o'zining quyidagi tuzilmasiga ega:

- maktabgacha bo'lgan bolalar guruhi;
- kichik xor guruhi;
- o'rta xor guruhi;
- o'g'il bolalar xor guruhi;
- yoshlar xor guruhi;
- folklor xor guruhi.

Xor jamoasi SH.YOrmatov keyinchalik o'zining maslakdoshlariga aylangan, «Bulbulcha» xorida vokal maktabini o'tgan xor-dirijyorlari (ularning deyarli barchasi konservatoriya bitiruvchilari)ni taklif etdi. Bular S.Olimov, A.Nesterova, N.Ibrohimova, G.Mansurova, D.Sobirova, N.Mirzaeva va boshqalar ayni o'sha mashhur bolalar jamoasining a'zolari hisoblanadilar. Umumiy olib fikr qilinsa bolalar musiqa adabiyotining sohadagi o'rni eng birlamchidir. Sababi bu soha chuqur ildiz otmas eken umri boqiy bo'la olmaydi. Tarbiyaning nechog'liq erta va samarali bo'lishi kelajakning shu qadar ishonchli va mustahkam, yorqin bo'lishiga zamn yaratadi desak mubolag'a bo'lmaydi.

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR:

1. XX asrning 80-90 yillarida bolalar musiqasida yangi janrlarning paydo bo'lishi haqida ma'lumot bering.
2. XX asrning 80-90- yillarda qanday sahnaviy janrlaryaratildi?
3. O'zbekiston kompozitorlarining bolalar va o'smirlar uchun musiqiy ta'lim va tarbiyaga qo'shgan hissalari haqida gapiring.

Maktab dasturidan kompozitorlar ijodi haqida nimalarni bilasiz.

XX-asr sobiq ittifoq kompozitorlari orasida bolalar uchun salmoqli ijod qilgan kompozitor Aram Xochaturyaning nomi yaqqol ko'zga tashlanadi. A.Xochaturyan (1903-1978) arman kompozitori bo'lib, uning ijodi boshqalardan jonliligi, temperamentliligi, shijoatliligi bilan ajralib turadi. A.Xochaturyaning boy musiqa ijodi orasida bolalar uchun yozilgan asarlar ham salmoqli o'rin egallaydi. Uning "Bolalar albomi" nomli fortepiano uchun pesalari to'plami (bir necha jilddan iborat), "Bolalar nimani orzu qiladi" nomli qo'shig'i, "Bugun hursandmiz", "Do'stlik vals" kabi asarlari bolalar tomonidan sevib tinglanadi va ijro etiladi. Bundan tashqari uning "Gayane" baletidagi allasi, "Maskarod" spektakli musiqalari ham bolalar repertuarlaridan joy olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "История узбекской советской музыки". Т: 1972, 1973, 1991.
2. O'zbek musiqasi tarixi. Toshkent 1981.
3. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fani bo'yicha sinov dasturi (1-7 sinflar) -T., 1998.

4. O'zbekiston Respublikasi umumta'lim maktablarida musiqa ta'lim-tarbiyasi Kontsepsiyasi. «Ma'rifat» gazetasi, 1992, 25-noyabr.
5. Hasanov A. Musiqa va tarbiya. -T., 1993.
6. Jabborov A. O'zbekiston bastakorlari va musiqashunoslar T. 2004.
7. Jabborov A. Musiqiy drama va komediya janrlari O'zbekiston kompozitorlarining ijodiyotida. -T.: 2000.
8. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. -T.: 2001.
9. История узбекской музыки. -T.: 1973, 1991.